

118464-3

XVI. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ
MİNYATÜR SANATI VE KANUNİ DÖNEMİ
MİNYATÜR SANATÇISI MATRAKÇI NASÛH

Nilgün ÇAĞLAYAN
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-1995

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

**T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**XVI. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜR SANATI VE
KANUNİ DÖNEMİ MİNYATÜR SANATÇISI MATRAKÇI NASÛH**

**Nilgün ÇAĞLAYAN
(Yüksek Lisans Tezi)**

Eskişehir-1995

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ÖNSÖZ

Bu araştırmada XVI. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda minyatür sanatı ve Kanunî dönemi minyatür sanatçısı Matrakçı Nasûh'un hayatı ve resim analizleri incelenmiştir.

Birinci bölümde, XVI.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik yapısı, aynı yüzyılda Osmanlı Minyatür Sanatı'nın durumu ve örnekler, ikinci bölümde XVI.yüzyılın en başarılı padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatı ve döneminin sanatı, üçüncü bölümde de Kanunî dönemi minyatür sanatçısı Matrakçı Nasûh'un hayatı ve minyatür örneklerinin resim analizine yer verilmiştir.

Bu araştırmada yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Prof.Oya Kınıklı'ya, katkılarından dolayı Sayın Yrd.Doç.Dr. Şerife Özüdoğru'ya, Öğr.Gör.Arzu Özen'e, Öğr.Gör.Bahar Cantürk'e, Arş.Gör.A.Dilek Erkara'ya, Arş.Gör. Sema Batu'ya, Arş.Gör. Zafer Özer'e, desteklerinden dolayı eşim Günay Çağlayan'a, kızım İrem Çağlayan'a ve babam Turgut Özdil'e teşekkür ederim.

ÖZET

Kültür değerlerimiz arasında önemli bir yer tutan Türk Minyatür Sanatı Tarihi hakkında araştırma ve inceleme çalışmalarına Cumhuriyet döneminden sonra başlanmıştır.

Minyatür sanatının ilk temsilcisi Uygur Türkleridir. Bu sanatı ilk defa ortaya koymuşlar ve örnek eserler vermişlerdir. Uygur minyatürleri, sonraları Selçuklular aracılığı ile İslâm Minyatür Sanatının kaynağı olmuştur. Özellikle İranlıda, Selçukluda ve Osmanlı İmparatorluğu'nda geniş uygulama alanı bulmuştur. Büyük Selçuklular zamanında gelişen minyatür sanatı, Anadolu Selçukluları zamanında da devam etmiş, fakat bu eserler günümüze kadar gelememiştir. XII. yüzyıldan günümüze kalan tek örnek Varka ve Gülşah'ın minyatürleridir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Minyatür Sanatı, Fatih'in İstanbul'u almasından sonra başlar. Fatih'in ilim ve sanata gösterdiği ilgiden dolayı, bu dönemde pek çok eser yazılıp tezhiplenmiş, nakış sanatının gelişmesi için Batı'dan sanatçılar getirildiği gibi Sinan Bey'de öğrenim için Batı'ya gönderilmiştir. Ayrıca Fatih döneminde minyatür sanatında portrecilik başlayarak İmparatorluğun son dönemlerine kadar devam etmiştir.

XVI.yüzyıl başında, Batı'yla ilişkilerin yerini Doğu'ya yöneliş almıştır. Yavuz Selim'in Tebriz Seferi'nden birlikte getirdiği sanatçılar, minyatür sanatında olduğu kadar başka alanlarda da etkili olmuşlardır. Bu dönemde Türk Minyatür Sanatı İran etkisine girmeye başlamıştır.

Kanunî Sultan Süleyman dönemi, toplumsal, siyasi, idarî ve iktisadi alanlarda, İmparatorluğun kendine özgü örgütlenişine biçim veren kurumların klasik çağıdır. İmparatorluk, örgütünün mükemmelliğinin yanı sıra, zenginliğiyle de gücünün doruğundadır. XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu doruktaki dünya gücü olarak kendini kabul ettirirken, Kanunî dönemi, Osmanlı uygarlığının, sanat, bilim ve edebiyat alanlarında en parlak dönemi olmuştur. Kendisi de bir ozan olan ve bir divanı bulunan Kanunî Sultan Süleyman, sanatçılar ve bilim adamlarını koruyan bir padişah'tır. O'nun döneminde minyatür sanatı parlak bir noktaya erişerek, yavaş yavaş İran etkisinden kurtulmaya başlamıştır. Tarihi konulu eserler bu dönemde başlar. Bu dönemin en önemli nakkaşı ünlü Matrakçı Nasûh'un **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i, Tarih-i Sultan Bayezid, Süleyman-nâme** adlı eserleri bu tarzın ilk örneklerindendir. Diğer önemli minyatür sanatçıları arasında Nigarî ve Nakkaş Osman bulunmaktadır.

Türk Minyatür Sanatı'nda XVI. yüzyılın önemi büyüktür. Bu yüzyılın en önemli padişahı Kanunî Sultan Süleyman döneminde yetişen, kültür tarihimizde önemli bir yer tutan bilim ve sanat adamı Matrakçı Nasûh, hattat, ressam, matrak oyununun mucidi, iyi bir silahşör olduğu kadar, tarih, matematik ve silahşörlük üzerine eserler vermiş bir bilim adamıdır. Eserleriyle kendinden sonrakilere örnek olan, resim değerlerinin yanı sıra belgesel nitelik taşıyan tasvirlerinde, gördüğü kentlerin önemli özelliklerini, topografik durumunu, anıtlarını, büyük bir ustalıkla ve gerçeğe uygun bir biçimde resimlemiştir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Minyatür Sanatı'nın Klasik Dönemi olarak adlandırılır. Bu yılların sanat hamisi, II. Selim ve III. Murad'dır. Bu dönemde Türk Minyatür Sanatı, yabancı etkilerden tamamen uzaklaşarak, kesin bir üslûba yönelmiştir. Padişahlar'ın sosyal faaliyetlerini, avlanmalarını, orduların zaferlerini anlatan **Şahnâme** türü eserler ve önemli seferleri anlatan, resimlerle belgelenen tarihsel yazmalar başta gelen eserlerdir. İslâm okullarında rastlanmayan, topografik anlayışla, gerçekçi yaklaşımla konu ve doğayı ele alarak, kendilerine özgü bir üslûb geliştirmişlerdir.

ABSTRACT

Turkish miniature art has an important role in our cultural valuer. After the studies related to its history had started in the republic era, the existance of Turkish miniature school has been assured.

The history of miniature art in Turks reaches to the period when Turks started to live in Middle Asia.

The first representative of the miniature art is Uygur Turks. They first introduced that art and gave sample works. Later on, Uygur miniatures kept the existence of Islamic miniature through the Seljukian and became its origin. They had application areas especially in the Persian, Seljukian and Ottoman. The miniature art developed in the period of great Seljukian and continued in the period of Anatolian Seljukian but these works couldn't have reached today. The only examples available from the 12th century are the miniatures of Varka and Gülşah.

The Turkish Miniature Art in the Ottoman era starts with Fatih's conquering İstanbul. Due to the Fatih's interest towards science and art. Many works have been written and framed in gold during that period. For the development of the embroidery art, both the artists have come from West and Sinan Bey was sent to West for education. Besides in Fatih's era, portrait making in miniature art has started and it continued until the last days of the Empire.

At the beginning of the 16th century, the relationships with West were replaced with a tendency towards East. The artist whom Yavuz Selim brought from Tebriz have been effective in miniature art as well as in other areas. In this period Turkish miniature Art and started to be effected by Persian Miniature Art.

The reign of Kanunî Sultan Süleyman is classical era of the foundations which give shape to the specific organization of the empire in social, political, administrative and economical areas. Besides the perfection of the emperial organization, it is also in its peak of power with its wealth. While the Ottoman, Empire had a power known to the world in the 16th century. Kanuni Era has become the utmost progressed period of the Ottoman Civilization in the areas of art, science and literature. Kanunî Sultan Süleyman, who is a himself and who has collected poems, is a sultan who supports the artists and the scientists. During his period the miniature art has reached to a brilliant point and, gradually, it started to get rid of the effect of the Persion. The works with historical subject begin in that period. Among the works of the most important embroider of the era, Matrakçı Nasûh are **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i, Tarih-i Sultan Bayezid and Süleymannâme**. These are the first examples of this style. Among the other important miniature artist are Nigarî and Nakkaş Osman.

16th century has an important place in Turkish miniature art. Matrakçı Nasûh is an important scientists and artist who was trained during the period of the most important ruler Kanunî Sultan Süleyman. He is a calligrapher, painter the inventor of the mockery game and a succesful musketeer. He also gave works on history, mathematics and knight hood. He was a good model for the next generation. Besides the painting values of his works in his descriptions wich has a documentary guality, the painted the important features of the cities he saw, their topographic situation and their monuments highly succesfully and realistically.

The second half of the 16th century is called as the classical period of the Ottoman Miniature Art. The art protectors of these years are Selim III and Murat III. In this period, Turkish Miniature Art has completely got rid of the foreign effects and it has tended to a certain style. The works like **Şahnâme** wich tell the social activities of the Sultans, their hunting and the victories of their armies and the historical writings recorded through pictures which tell the important expeditions are among the most noticable. The miniature artists have developed a specific style which tackles the nature not found in İslamic schools and which has a topographic understanding and a realistic approach.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE MİNYATÜR SANATI

Birinci Kısım

§.I. XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA GENEL BAKIŞ	5
1. XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN TOPLUMSAL YAŞAMI	5
2. XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN EKONOMİSİ	6

İkinci Kısım

§.I. XVI. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜR SANATI	8
---	---

İkinci Bölüm

§.I. XVI. YÜZYILIN EN ÖNEMLİ PADİŞAHLARINDAN KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE DÖNEMİNİN SANATI	24
--	----

Birinci Kısım

1. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN HAYATI	24
1.a)İÇ AYAKLANMALAR	27
2. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN KİŞİLİĞİ VE İMPARATORLUĞUN DURUMU	28

İkinci Kısım

§.1. . KANUNİ DÖNEMİNDE SANAT	29
-------------------------------------	----

Üçüncü Bölüm

§.I. MATRAKÇI NASÛH'UN HAYATI VE MİNYATÜR ANALİZLERİ	31
---	----

Birinci Kısım

1. MATRAKÇI NASÛH'UN HAYATI	31
-----------------------------------	----

İkinci Kısım

2. MATRAKÇI NASÛH'UN ESERLERİNDEN MİNYATÜR ANALİZLERİ	38
--	----

SONUÇ	80
RESİM DİZİNİ	82
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	87

GİRİŞ

Türkler kendilerine özgü düşünüş tarzları, gelenek ve görenekleri, yaşayış biçimleri, bağlı oldukları dinleri ve kurdukları devletleriyle çağlar boyu gelişerek ayakta kalmış bir millettir. Dolayısıyla bu geniş yelpazeye bakıldığında Türklerin çok zengin ve renkli bir kültür mozağine sahip olduğu görülür.

Bir ulusu, ulus yapan önemli değerler arasında birlik ve beraberliğin kaynağı olan Kültür'ü yer alır. Bu nedenle bütün bu değerlerimizi ve varlıklarımızı koruyarak ve yaşatarak gelecek nesillere de aktarmak gerektiği bilinci taşınmalıdır.

İşte minyatür sanatı da kültür değerlerimiz arasında önemli bir yer tutar.

Türk minyatürü alanındaki araştırma ve çalışmalar yenidir. Bu çalışmalara daha önceden önem verilmemiştir. “Bu nedenle de özellikle Batı’da, bir Türk resim ve ekolünün var olmadığına dair yanlış kanaatlerin oluşmasına neden olmuştur. Türk minyatürleri uzun yıllar daima İran minyatürleri ile gölgelenmiş, onların birer kopyası olarak gösterilmiştir....Ancak Cumhuriyet döneminden sonradır ki kütüphane ve müzelerimizin halka açılmasıyla geniş ölçüde ve hakiki anlamda bir Türk minyatür sanatı tarihi araştırmasına başlanabilmiştir. Sanat tarihçilerimizin araştırmaları ve batılıların bu konuya eğilip ilgi duymaları nedeniyledir ki artık bugün bir Türk minyatür ekolünün var olduğu kesin olarak kabul edilmektedir”.¹

¹ Cahide KESKİNER, “Minyatür”, SANAT ÇEVRESİ, C.X, No.84 (Ekim 1985), s.24.

Minyatür, kendine özgü özellikler taşıyan eski bir Türk resim tarzıdır. “....Türk dünyasında eskiden beri minyatüre nakış, nakış yapana da nakkaş denilmiştir. Minyatür, hikaye, şiir ve tarihin biçimsel bir anlatımıdır. Bir minyatüre bakıldığında, o eseri ortaya koymuş olan sanatkârın içinden yetiştiği toplumun geleneklerini, o devir insanının giyiniş tarzını, tarihi olayları günümüze kadar getirdiği görülür”.²

Türkler’de minyatür sanatı tarihi, onların Orta Asya’da varlıklarını göstermeye başladıkları zamana kadar uzanır. Yani minyatürün bir Orta Asya Türk sanatı olduğu yapılan araştırmalar sonucu kesin olarak anlaşılmıştır.

Orta Asya’da, M.Ö. I. yüzyıldan, M.S.XIII.yüzyıla kadar ayrı devletler kurarak yaşamış olan Uygurlar, özellikle resim ve minyatür sanatı alanında örnek eserler vermişlerdir. Yapılan kazılarda VIII. ve IX. yüzyıllara ait bazı duvar freskleri ve resimlerine rastlanmıştır. Bu dönemlerden kalan el yazması kitaplardaki minyatürler de önemlidir. İnsan portreleri realist olarak yapılmış, özellikle yüze önem verilmiştir. Uygur minyatürleri bu fresk ve duvar resimleri örnek alınarak yapılmıştır.³

Uygurlu ressam, M.S. VIII.yüzyıldan itibaren Ön Asya’ya ve daha aşağılara inerek kendi tarzlarını gittiklere yerlere götürmüşler, resim, minyatür ve heykelin İslâm dünyasına yayılmasında rol oynamışlardır. Mani dinine mensup Uygur Türklerinin VIII. ve IX. yüzyıllarda Burkan-Sanem denilen mâbetlerinin duvar resimleri ile İslâm minyatür sanatındaki açık ve kesin benzerlik bu etkilenmeyi göstermektedir.

Moğol, İran ve Arap resim üslûplarının başlangıcı, daha sonra Doğu Türkistan’dan İran’a getirilen Uygur nakkaşların etkisiyle başlamış ve gelişmiştir. IX. yüzyılda Bağdat, Meraga ve Tebriz’e gelmiş olan katip ve nakkaşlar İslâm Minyatürü’nde parlak bir dönem başlatmışlardır. Uygurlu sanatçıların, İslâm ülkelerinde yaptıkları eserlerini arapça takma adla imzalamaları nedeniyle hayatları hakkında bilgi edinilememiş, İranlı ve Arap sanılarak onlara maledilmişlerdir. İslâmiyetten önce Orta Asya’da geliştirdikleri resim sanatı, İslâmiyetten sonrada devam ederek Anadolu’ya kadar gelmiştir. İran, Mezopotamya ve Anadolu, XI. yüzyıldan

² İsmet BİNARK, Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, Ankara, 1975, s.35.

³ Bkz.: Cahit ÖZDOĞAN, “Türk Minyatür Sanatı”, MİLLÎ EĞİTİM, C.I, No.2, (Temmuz 1980), s.62.

1258 Moğol istilasına kadar Selçuklu İmparatorluğu'nun, sonra da çeşitli Selçuklu atabeyliklerinin idareleri altındaydı. Yani, İslâm dünyasının hakiki hakimi Selçuklu Türkleriydi. Büyük Selçuklular zamanında gelişen minyatür sanatı, Anadolu Selçukluları zamanında da devam etmiş, fakat bu eserler günümüze kadar gelememiştir. XII. yüzyıldan günümüze kalan Varka ve Gülşah'ın minyatürleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine kısmında 841 no.'da kayıtlı olup, Selçuklu mektebinin en eski ve tek örneğidir.⁴

Osmanlı Türk Minyatür Sanatı, Fatih'in İstanbul'u almasından sonra başlamıştır. Beylikler döneminde duraklama gösteren minyatür sanatı, bundan sonra büyük atılım yapmıştır. Fatih'in ilim ve sanata gösterdiği ilgiden dolayı, bu dönemde pek çok eser yazılıp tezhiblenmiş, nakış sanatının gelişmesi için Batı'dan sanatkarlar getirilmiş, bizden de Nakkaş Sinan Bey eğitim amacıyla Batı'ya gönderilmiştir. Dönüşünde Fatih'in ve şehzadelerin portrelerini yapmıştır. Fatih'in portre sanatına gösterdiği ilgi Türk portre sanatkarlarının yetişmesini sağlamış ve İmparatorluğun son dönemlerine kadar minyatür sanatında portrecilik devam etmiştir. Osmanlı minyatür sanatında tarihi konular XVI. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Kanunî döneminin ünlü nakkaşı Matrakçı Nasûh'un **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i, Tarih-i Sultan Bayezid, Süleyman-nâme** adlı eserleri bu tarzda ilk örneklerdir. Gerçeğe dayalı, insan figürü kullanılmadan yapılan bu eserler minyatür sanatımızda önemli bir yer tutar. Kanunî döneminin diğer önemli nakkaşları Nigarî ve Nakkaş Osman'dır.⁵

Türk minyatür sanatı en görkemli ve parlak dönemini XVI.yüzyılda yaşamıştır. Kanunî zamanında sadece saraya bağlı minyatürcülerin sayısı; 29 usta, 12 öğrencidir. Bu sayılar yüzyılın sonuna doğru artmaktadır. Kendine özgü nitelikleriyle Türk minyatürü bu dönemde en üst düzeyindedir.⁶

⁴ Bkz.: ?, "Türklerde Minyatür Sanatı", TÜRK SİLAH.KUVV. MALÛLL. DERG., C.VIII, No.125 (Ağustos 1970), s. 24-25.

⁵ Bkz.: KESKİNER, s.26.

⁶ Bkz.: Can KERAMETLİ, "16.yy. Türk Minyatürleri", ANTİKA, C.VII, No.4, (Temmuz 1985), s.14.

Matrakçı Nasûh, Kanunî döneminin ünlü nakkaşı olarak, bu dönemde minyatüre değişik bir anlayış getirmiştir. Yarı haritacı bir anlayışla çizdiği, menzilleri gösteren minyatürleriyle bu ekolün temsilcisi olmuş, daha sonraki dönemlerde bu ekolü benimseyen nakkaşlara örnek olmuştur.

Birinci Bölüm

XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI VE MİNYATÜR SANATI

Birinci Kısım

§.I. XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA GENEL BAKIŞ

1. XVI.YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ'NİN TOPLUMSAL YAŞAMI

II.Bayezid'den (1481-1512) başlayarak, Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574), III. Murad (1574-1595) ve Sultan III. Mehmed'e (1595-1603) kadar altı padişah dönemini kapsayan XVI.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu incelendiğinde üç kıta'ya yayılmış bir İmparatorluk görülür. Bu dönem devletin “klasik çağı”dır.

“Bu İmparatorluk içerisinde hemen her türlü kurum gelişmesini tamamlamıştır. Ülkede gelişmiş ve canlı kentler vardır, ancak ekonomi temelde tarıma dayalıdır ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde oturmakta ve tarımla uğraşmaktadır. Devlet, taşrada tarımsal ekonomi ile askerliği meczeden¹ bir sistem geliştirmiştir. Merkezde ise, Kapıkulu Ocakları adı altında, örgütlenmiş ücretli ve sürekli bir hassa ordusu vardır. Ülke yönetiminde söz sahibi olan yüksek bürokratlar genellikle devşirme kökenli olup, kul statüsündedir. Ülke sınırları içinde her kavim ve dinden insan yaşamaktadır. Bu insanların tek bir çatı altında yaşamasını ve kaynaşmasını sağlayan örfi hukuk geliştirilerek bir düzen oluşturulmuştur.... Yönetenler ise genelde “askerîler” diye anılırlar ve bu zümreye dahil olanlar, başta vergi muafiyeti olmak üzere bazı ayrıcalık ve haklara sahiptirler... Padişah ise yalnızca siyasal otoritenin başı değil, aynı zamanda ülkenin en zengin insanıdır. Padişahlar hem devletle özdeş görünür, hem de kendileri ve hanedanı bir bakıma devletten ayrılırlar. Bunun en büyük göstergesi “Hazine-i Âmire” adı verilen devlet hazinesinin yanısıra padişahların bir de “Ceb-i Hümayun” denilen özel ve kişisel bir hazineye sahip olmalarıdır. Padişah ve hanedan mensupları servetlerinin bir bölümünü vakıflar (selâtin evkafı) yoluyla değerlendirme yoluna gideceklerdir ki bu sayede, ülkenin çeşitli yapıtlarla bezenmesi mümkün olabilecektir. Maddi imkanları geniş olan ve perde arkasında “hayırlı eser” bırakmak isteyen paşaların ve diğer kimselerin de aynı yolu benimsemesi, mimar ve sanatçılara bu dönemde epeyce iş yaptırılmasına vesile olacaktır....”²

2. XVI. YÜZYIL OSMANLI DEVLETİ’NİN EKONOMİSİ

XVI. yüzyılın, ekonomik açıdan da önce ve sonraki yüzyıllara göre iyi bir dönemde olduğu görülmektedir.

“XVI.yüzyılda Osmanlı dünyası canlı bir ticari faaliyete sahne olmuş ve bu sayede kentler gelişmiş ve zenginleşmiştir. Kentlerin sosyal yaşamda önem kazanması

¹ Mecz etmek, birleştirmek, birbirine uyumlu kılmak.

² Yavuz CEZAR, “16.yy.’da Osmanlı Devleti’nin Sosyo-Ekonomik Tarihi ve Mimar Sinan”, TARİH VE TOPLUM, C.XI. No.62 (Şubat 1989), s.94-95.

buralarda bir yandan ticari yapıların (bedesten han) bir yandan da diğer kamusal yapıların (cami, imaret) yapılmasını bir ihtiyaç haline getirmiştir. Doğu Akdeniz’de bu dönemde söz konusu olan canlı ticari trafiğin Osmanlı ekonomisini olumlu yönde etkilediği muhakkaktır. Ne var ki, Osmanlı Devleti bu uluslar arası ticarete Batılılar gibi doğrudan katılamadığından, kazancı potansiyel imkanların çok altında kalmıştır”.³ Osmanlı Devleti Avrupa ekonomisini olumsuz yönde etkileyen fetih politikası sonucu, Levant⁴ ticaretinin tüm kilit noktalarını ele geçirmiştir. Fakat bu kilit noktalarını askerî ve siyasi açıdan fethetmek, Osmanlı Devleti’nin yapısına uygun olduğu için, bu rolü benimsemek ve diğer faktörler, giderek genişlemeyi zorunlu kılmıştır. Bu genişlemenin Osmanlı Devleti’ne sağladığı avantajların yanı sıra maliyeti olmuş, büyük bir yükün altına girmiştir. Bu genişleme Avrupa’yı yeni arayışlara yöneltmiş ve sonunda Levant ticaretinde Osmanlı’dan çeşitli imtiyazlar koparmaları ile sonuçlanmıştır. Batılı düzeyde ticaret burjuvazisi geliştirememiş olan Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz’de uluslararası ticareti büyük ölçüde yabancı gemici ve sermayedarlara bıraktığından bu bölgedeki ticari kazancı doğrudan katılanlara oranla düşük olmuştur.⁵

“Özellikle, dış ticaret politikası olarak ihracatın kısıtlanıp, ithalata prim verilmesi, zaten lonca⁶ sisteminin dar kalıpları içine sıkışmış olan üretim kesimini de olumsuz yönde etkilemiş, böylece manifaktürel ve sınai üretim ve gelişmenin öncüleri olabilecek olan esnaf ve zanaatkâr zümresinin ileride bu tarihi rolünü oynaması zorlaşmıştır. Oysa XV-XVI. yüzyıllarda Avrupa’da, lonca kalıpları, çoktan kısılmış, rekabet ön plana çıkmıştır... Yani ülkeler bilinçli bir biçimde ulusal serveti artırmanın yollarını aramış ve bunun için de yurt içi üretimi dış rekabetten koruyarak, ihracatı teşvik etmişlerdir...”.⁷ XVI. yüzyılın sonlarına doğru yani 1580’lerden sonra Osmanlı ekonomisinde olumsuz gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

³ CEZAR, s.100.

⁴ Levant, eskiden Müslümanların oturduğu ve Hristiyan tacirlerinin uğradığı Akdeniz’in olduğu kıyılara verilen ad.

⁵ Bkz.: CEZAR, s.99.

⁶ Lonca, aynı meslekten kimselerin, mesleğin yürütülmesi amacıyla oluşturdukları birlik.

⁷ CEZAR, s.100.

İkinci Kısım

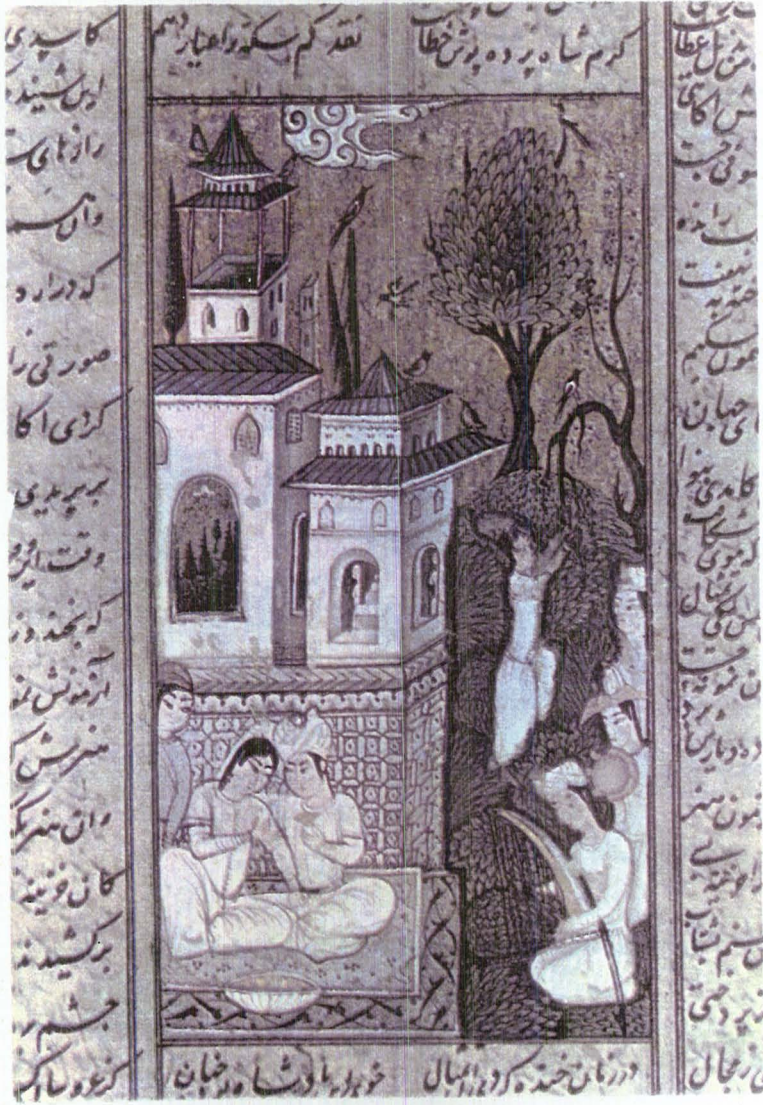
§.I. XVI. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ MİNYATÜR SANATI

XVI.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısı gibi diğer el sanatları ve minyatür sanatı da en parlak ve verimli dönemini yaşamıştır. XVI. yüzyılın sonuna doğru da İmparatorluğun ekonomik gücünün azalması minyatür sanatını da etkilemiş ve verimliliği düşmeye başlamıştır.

Osmanlı Devletini yöneten sultan ve vezirler fethettikleri toprakların zenginliklerini, sanatçıları ve meydana getirdikleri eserlerin kıymetini bilmişlerdir. Bu sanatçılardan bir kısmı Osmanlı Sarayına getirilmiştir.

“Fatih Sultan Mehmed’in ölümünden sonra İstanbul Saray atölyelerindeki Batı yaklaşımı resim faaliyetine ilgi büyük ölçüde azalmaktadır. Yeni Sultan II. Bayezid’in (1481-1512) beğenisi daha çok geleneksel İslâm minyatürüne yöneliktir.... Sultan II. Bayezid döneminde resimlendirilen eserlere genellikle XV. yüzyıl Türkmen minyatür okullarının etkileri egemendir. Bunun yanı sıra bazı mimari kuruluşlarda, pencerelerden görülen doğa tasvirlerinde, perspektif endişesiyle giderek küçülen ağaç sıralarında Batı-Hristiyan sanatının etkileri açıkça izlenmektedir. Bu iki etkenin kaynaştığı en ilgi çekici minyatürler, Hâtîfî'nin **Hüsrev ü Şirîn** adlı mesnevisinin 904 (1498-1499) tarihli nüshasında (New York, Metropolitan Museum No.69-27) ve Amir Hüsrev Dehlevî'nin **Hamse**'sinin 903 (1498) tarihli nüshasında izlenir (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp.H. 799) (Resim 1). II. Bayezid döneminin ilginç minyatür örneklerinin görüldüğü bir diğer eser de Bursalı Firdevsî'nin **Süleymannâme**'sidir (Dublin, Chester Beatty Ktp. No.406)".⁸

⁸ Filiz ÇAĞMAN, “Anadolu Türk Minyatürü”, ANADOLU UYGARLIKLARI ANSİKLOPEDİSİ, Görsel Yayınlar, C.V, İstanbul, 1982, s.986-987.

Resim 1: Emir Hüsrev Dehlevi'nin Hamse'sinden bir minyatür: Behram Gur beyaz köşkte. 1498 tarihli (Topkapı Sarayı Müzesi, H.799)

Yavuz Sultan Selim döneminde “Doğu’dan getirilen sanatçıların Osmanlı Nakkaşhanesinin belirli bir düzeye ulaşmasında önemli rolleri olmuştur. Yavuz Sultan Selim, Safevîlerden Tebriz’i aldığı sırada geniş bir sanatçı kadrosuyla çalışan Tebriz Nakkaşhanesi sanat alanında bütün İslâm dünyasına üstünlük kazanmış durumdadır”.⁹ Saray nakkaşhanesine ait İslâm minyatür okullarının (Tebriz, Herat, Şiraz) etkilerini gösteren örneklerden biri, İranlı tasavvuf şairi Ferideddin Attar’ın eseri **Mantık At-Tayr**’dır. (Topkapı Sarayı Müzesi E.H. 1512) (Resim 2). 1515 tarihli el

⁹ Zeren TANINDI, “Türk Minyatür Sanatı”, BAŞLANGICINDAN BUGÜNE TÜRK SANATI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No.342/45, B.1, Ankara, 1993, s.411.

yazmasının minyatürlerinde süslemeye ağırlık veren bir üslûbun görülmesi, Tebriz sarayındaki sanatçıların İstanbul sarayına getirilmeleri sonucudur. Bu güçlü etkiye rağmen ince yapılı, iri sarıklı figürler, küme halinde yeşil yaprak ve çiçeklerle tepesi kıvrık selviye benzer ağaçlar, sonraki yıllarda Osmanlı minyatüründe önemli bir grubu oluşturacak ön örnekler olması açısından da ilgi çekicidir”.¹⁰

Resim 2: Padişah ve Derviş. “Mantık at-Tayr”, 921/1515 tarihli (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H.1512, 129 b-130 a)

“Böylece, Tebriz kökenli sanatçıların, sarayda eğitilmiş olanların ve İstanbul esnafı arasından seçilen sanatçıların katkılarıyla nakışçılığı az, doğalcı yönü ağır basan bezeme üslûbuyla, gerçeklere dayanan ve belgesel yönü ağır basan Osmanlı’ya özgü

¹⁰ “Minyatür Sanatı”, THEMA LAROUSSE TEMATİK ANSİKLOPEDİ, Milliyet Gazetesi Ya., C.VI, İstanbul, 1993-1994, s.318.

bezenmiş, zengin muhtevalı, tarihî kaynak değeri bakımından değerli çalışmalar ortaya koymuştur. Eserin, İslâm resmi için özel değeri de başta bu ressamın özelliklerinden gelir. Ârîfî'nin manzum tarihi resimlemeyi üstlenen nakkaş ekibinin başı olduğu sanılan ve adı bugün için bilinmeyen bu ressamın üslûbu, onun XVI. yüzyıl ikinci yarısında Türk resmine özgü özellikleri belirleyen Nakkaş Osman olabileceğini düşündürmektedir. **Süleyman-nâme**'nin bir başka nakkaşının da figür ressamlığında bir çığır açtığı söylenebilir. Bu sanatçının çizdiği insan figürlerinin yüzlerinde, kumaş kıvrımlarında, kimi mimarî elemanlarda gölgelemelerin ustalıkla vurgulandığı, hareket eden, duran figürlerin boyut kazandığı görülmektedir. Kanunî döneminde böylesine usta olan figür ressamı, asıl adı Haydar Reis olan Nigarî'dir. Özellikle Barbaros Hayreddin Paşa portresi (Topkapı Sarayı Müzesi, H.2134, y.9), avlanan avcılar (Topkapı Sarayı Müzesi, H.2134, y.5) ve Kanunî Sultan Süleyman portresindeki silahtar tasvirlerinin (Topkapı Sarayı Müzesi, H.2134, y.8), **Süleyman-nâme**'deki tasvirlerle benzer yönleri olmasından dolayı Nigarî gibi usta bir ressamın, dönemin baş yapıtını resimleyen nakkaş ekibi arasında da yer alabileceğini düşündürmektedir".¹³ Nigarî'nin resimlerinin en belirgin özelliği resmin fonunda siyaha yakın koyu yeşili kullanması ve siyahla sınır yapmasıdır. Fatih döneminden sonra kesintiye uğrayan portre ressamlığı, usta bir figür ressamı olan Nigarî (Haydar Reis) tarafından tekrar canlandırılmıştır. Nigarî, Sinan Bey'den sonra ün yapmış portre sanatçısı olmuştur (Resim 4).

¹³ TANINDI, s.412.

Resim 4: Nigari'nin Kanunî Sultan Süleyman'ı tasvir eden minyatürü. XVI. yüzyıl. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2134)

Tarih, minyatür sanatında en çok işlenen konulardandır. Bu tarihsel konulardaki yazmaların bir grubu seferleri konu almıştır. Bu seferleri anlatan eserler Matrakçı Nasûh tarafından yazılmış ve resimlendirilmiştir. "Nasûh'un yazdığı ve resimlediği eserlerden birisi **Tarih-i Sultan Bayezid** adıyla tanınır (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. No.R.1272). Eserde Sultan II. Bayezid dönemindeki olaylar anlatılır (Resim 5). Nasûh'un bir diğer eseri **Süleyman-nâme** adıyla tanınır (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. No.H. 1608). Eser iki bölümdür. İlk bölümde, Barbaros'un 1543 yılında Fransızlar'a yardım amacıyla giriştiği Akdeniz seferi anlatılır. Eserin ikinci bölümünde, Kanunî Sultan Süleyman'ın aynı yıl, yani 1543 yılında Macaristan'a yaptığı sefer anlatılmaktadır. Bu bölümde 23 tasvir vardır. Nasûh'un en önemli eseri **Beyân-ı**

Menâzîli Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han (Mecmua-i Menazil). (İst. Üni.Ktp.No.T.5964)'dir (Resim 6). Kanunî Sultan Süleyman'ın 1534-35 yıllarında İran üzerinden Irak'a yaptığı sefer anlatılmaktadır... Nasûh'un resimli bir diğer eseri Yavuz Sultan Selim dönemiyle ilgilidir".¹⁴ Matrakçı Nasûh'un hayatı ve eserleri ile ilgili detaylar raporun ikinci bölümünde anlatılacaktır.

Resim 5: Matrakçı Nasûh'un tarihi Sultan Bayezid adlı eserinden Osmanlı donanmasına ait gemileri tasvir eden minyatürü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1272)

¹⁴ ÇAĞMAN, s.988-989.

Resim 6: Bağdad şehri. Matrakçı Nasûh. Beyan-ı Menazil-i Seferi Irakeyn. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T. 5964, v.47 b-48 a)

Ayrıca Kanunî döneminde hac töre ve yöntemlerini, Mekke ve Medine şehirlerinin özelliklerini anlatan bir tür resim üslûbu da ortaya çıkmıştır. Figürsüz, plan veya kroki şeklindeki bu tasvirler sadece kutsal yerleri değil, eserlerin hazırlandığı dönemde Mekke ve Medine dolaylarındaki mimarlık örneklerini ve Sultan Süleyman'ın imar hareketlerini belgelemiştir (Topkapı Sarayı Müzesi, A.3547, R.917, H.1812) (Resim 7).¹⁵

¹⁵ Bkz.: TANINDI, s.414.

Osmanlılarda, İmparatorluk ordusunun zaferlerini, padişahların sosyal faaliyetlerini, avlanma hünelerlerini, önemli olayları anlatan **Şahnâme** türü eserler başta gelmektedir. Bu tür eserlerden başka, önemli seferleri anlatan ve resimlerle belgelenen, tarihsel yazmalar bulunmaktadır. İslâm okullarında rastlanmayan, topografik anlayışla, gerçekçi bir yaklaşımla konu ve doğayı ele almışlar, kendilerine özgü bir üslup geliştirmişlerdir. Bu dönemde minyatür renk kompozisyonu bakımından farklılık göstermektedir. Saf renklerin kullanıldığı, renklerin gölgelenmeden ve ara tonlara yer verilmeden tercih edildiği görülmektedir.¹⁶

Klasik Dönem Türk minyatürünün tüm özelliklerini gösteren ilk ve en önemli eserlerden birisi Kanunî Sultan Süleyman'ın son Macaristan seferini, Sigetvar'daki ölümünü ve yeni Sultan II.Selim'in saltanatının ilk yıllarını konu alan **Nüzhet el-ahbâr der sefer-i Sigetvar**'dır (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp.H.1339). Eserin resimlerinin Klasik Dönem Türk Minyatürü'ne damgasını vuran ünlü sanatçı Nakkaş Osman'ın elinden çıktığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde Sinan Bey ile başlayıp Nigarî ile devam eden portre ressamlığı, ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Bu dönemin şahnâmecisi Seyyit Lokman ve Nakkaş Osman'ın iş birliğiyle hazırladığı **Şemailnâme** veya **Kıyafet el-insaniye fi Şemail el-Osmaniye** adlı eserde Osman Gazi'den III. Murad'a kadar olan padişahların portreleri yer almaktadır (İstanbul Üni.Ktp., T.6087, Topkapı Sarayı Müzesi, H.1563).¹⁷

Seyyit Lokman ve Nakkaş Osman, 1579-1597 yılları arasında Osmanlı padişahlarının şahnâmelerini hazırlamışlardır. Seyyid Lokman Farsça ve Türkçe Osmanlı padişahlarının şahnâmelerini yazmış, bunlar, Nakkaş Osman ve ekibi tarafından resimlendirilmiştir. **Şahnâme-i Selim Han** (Topkapı Sarayı Müzesi, A.3595), **Şahnâme-i Sultan Murat III** (Topkapı Sarayı Müzesi, B.200, İst. Üni.Ktp.F.1404) ve **Hünernâme** (Topkapı Sarayı Müzesi, H.1523, 1524) bu eserlerin en ünlüleridir (Resim 8). Şahnâmelerden başka, genel bir tarih olan **Zübdet-üt Tevarih** diğer bir eserleridir. Bu eser, bütün peygamberleri, Hz.Muhammed'i, halifeleri, İslâm ve Osmanlı tarihlerini anlatmaktadır ve Sultan III.Murad'a

¹⁶ Bkz.: ÇAĞMAN, s.992.

¹⁷ Bkz.: ÇAĞMAN, s.993.

sunulmuştur 51583). **Nusretnâme** (Topkapı Sarayı Müzesi, H.1365), **Kitab-ı Gencine-i Feth-i Gence** (Topkapı Sarayı Müzesi, R.1296), **Şecaatname** (İst.Üni.Ktp, T.6043) ve **Tarih-i Feth-i Yemen** (İst.Üni.Ktp, T.6045) Osmanlı padişahlarının katılmadığı seferleri anlatan dönemin diğer eserlerindendir. Bir diğer önemli yapıt, Sultan III.Murad'ın oğullarının 1582 yılında yapılan sünnet düğünü şenliklerini anlatan **Surnâme**'dir. Bu eser, Nakkaş Osman ve ekibi tarafından yapılmıştır (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. H.1344) (Resim 9). Sultan III. Murad, 1595 yıllarına doğru, İslâmlığın ilk dönemlerinin tarihini ve Hz. Muhammed'in yaşam öyküsünün resimlendirilmesini istemiştir. Erzurumlu Darir'in 1388 yılında Mısır Sultanı Berkok için yazdığı **Siyer-i Nebi** en uygun eser olarak seçilmiştir. 6 cilt hazırlanan bu eserin birinci, ikinci ve altıncı ciltleri Topkapı Sarayı'ndadır (H.1221, 1222, 1223). Üçüncü cilt New York Spencer koleksiyonunda, dördüncü cilt Dublin Chester Beatty Kütüphanesi'ndedir (No.419). Beşinci cildi kayıptır. Eserin resimlerinin Nakkaş Osman ve Nakkaş Hasan'a ait olduğu anlaşılmaktadır (Resim 10).¹⁸

¹⁸ Bkz.: TANINDI, s.416-417.

Resim 8: Hünername adlı eserden Topkapı Sarayı'nın bahçesini gösteren minyatür. Nakkaş Osman. (Topkapı Sarayı Müzesi, H.1523, 1524)

İkinci Bölüm

Ş.I. XVI. YÜZYILIN EN ÖNEMLİ PADİŞAHLARINDAN KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN VE DÖNEMİNİN SANATI

Birinci Kısım

1. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN'IN HAYATI

Batılılar'ın "Muhteşem", Türkler'in "Kanunî" diye andıkları Sultan Süleyman (1494-1566), babası Yavuz Sultan Selim'den sonra 1520 yılında tahta çıkarak, Osmanlı tarihinde en uzun saltanat süren padişah olmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk seferi, Osmanlıların Balkanlar'da genişlemesini engelleyen Belgrad üzerineydi. 1521'de Macaristan'ın bir çeşit kapısı durumunda olan Belgrad'ı aldı. Sultan Süleyman Belgrad'ın ardından Rodos'a yürüdü ve 1522'de kaleyi ve adayı Malta şövalyelerinden aldı. Böylece Ege adalarının ve kıyılarının, özellikle Anadolu-Mısır deniz yolunun güvenliği sağlandı.

Yavuz Sultan Selim'den beri Sadrazam olan Piri Mehmet Paşa'yı emekliye ayırarak, hasodabaşısı İbrahim Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Kendisinin yerine Sadrazamlığa İbrahim Paşa'nın getirilmesine üzülen Ahmet Paşa, padişahıtan Mısır valiliğini istedi. O sırada karışıklık içinde bulunan Mısır Valiliğine atandı. Burada Memlûk beyleriyle anlaşp, devlete karşı ayaklanarak bağımsızlığını ilan etti. Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman, Mısır'a İbrahim Paşa'yı gönderdi ve ayaklanma bastırıldı (1524).

Kanunî Sultan Süleyman, daha sonra Macaristan seferine çıktı. 1526'da Mohaç Savaşı'nda Macarları yenilgiye uğrattı. 1529'da Macaristan'a yeniden düzenlenen seferle önce Budin'i aldı, daha sonra Viyana'yı kuşattı. I. Ferdinand Budin'i kuşatınca, 1532'de Macaristan'a üçüncü sefer düzenlendi. Alman Seferi diye anılan bu seferde bazı Macar kalelerini aldı ve Budin'i Avusturya kuşatmasından kurtardı. Güns (köszeg) Kalesi'ni alarak, Ferdinand'ı meydan savaşına çekmek istemesine rağmen, karşısında savaşacak ordu bulamadı. 1533'te Ferdinand'ın isteği üzerine Avusturya ile ateşkes antlaşması yaptı. Buna göre Macaristan'ın doğusu Osmanlı Devleti'nin korumasındaki János Zápolya'ya, batısı da Ferdinand'a bırakıldı.

Kanunî Sultan Süleyman, barış ortamından yararlanarak Doğu'da Osmanlı toprakları için tehlike olarak gördüğü Şii Hükümdarı I.Tahmasb'a karşı sefere çıktı (1534). Önce Bağdat'a, sonra Tebriz'e girdi. Irâkeyn Seferi olarak bilinen bu seferin dönüşünde Fransa ile sürekli barışı öngören ve Fransa'ya ticari kolaylıklar sağlayan bir sözleşme imzalandı (1536). Onaltı maddelik bu sözleşme yabancılara verilmiş ilk önemli kapitülasyondur. İki ülkede ve karasularında karşılıklı ticaret ve taşımacılık serbestliği, ölenlerin mallarının varislerine verilmesi, ticaret gemilerine devletçe el konmaması, din ve ibadet özgürlüğü gibi hükümler içeriyordu. Ama bunlar Süleyman ve Fransa Kralı I.François'in yaşadıkları sürece geçerli olacaktı, devletleri bağlayıcı değildi.¹

Bundan sonra Akdeniz seferlerine önem verdi. Kaptanı Deryalığa getirilen Barbaros Hayrettin Paşa, 1536'da Akdeniz'e açılırken, bu sefere karadan katılan Kanunî Sultan Süleyman, Korfu'yu ve Macaristan'da bir çok kaleyi aldı. Bu arada,

¹ "Süleyman I", ANA BRITANNICA GENEL KÜLTÜR ANSK., C.XX., B.15, İstanbul, 1986, s.167-168.

Boğdan Voyvodası'na karşı yeni bir sefer düzenleyerek Boğdan'ı yeniden aldı (1538).² Barbaros Hayrettin Paşa 1538'de, Andrea Doria komutasındaki İspanyol-Hasburg donanmasını Preveze'de yenilgiye uğrattı.

“Bu seferden sonra Akdeniz, bir süre için bir Osmanlı gölü haline gelecekti. Osmanlı Devleti ile Venedik arasında Akdeniz'deki çatışmalar, 1540'ta yapılan barış antlaşmasına kadar sürdü. Bu antlaşma ile Venedik, Osmanlı Devletine 300 bin duka altın savaş tazminatı vermeyi kabul etti ve Mora'da Osmanlı egemenliğini tanıdı. Avusturya'nın Janos Zapolya'nın 1540'ta ölümünü fırsat bilerek Macaristan'a saldırması karşısında Kanunî, yeni bir Macaristan seferine çıktı. Orta ve Güney Macaristan'ı alarak, 1541 yılında Budin eyaletini oluşturdu. Bir yıl sonra Avusturya ordularının Peşte'yi kuşatması nedeniyle, Avusturya'ya sefer açıldı ve Valpovu, Siklos, Peçuy, Estergon kaleleri ele geçirildi. Avusturya barış istemek zorunda kaldı. 1547 yılında iki ülke arasında imzalanan antlaşmaya göre, Osmanlı devletine yıllık vergi vermeyi kabul etti. Ertesi yıl İran'a yeni bir sefer düzenleyen Kanunî, Tebriz'i işgal ettikten sonra Van'ı teslim aldı. Kanunî, Avusturya'nın antlaşma hükümlerini yerine getirmemesi karşısında, bu ülkeye Sokullu Mehmed Paşa komutasında 1551 yılında yeni bir sefer başlattı. Bu seferde, Becej ile Temeşvar ele geçirildi”.³

“Süleyman, 1553'te İran'a karşı Nahçıvan Seferi'ne çıktı. Şirvan'a girerek Revan (Erivan), Nahçıvan ve Karabağ yörelerini ele geçirdi. Seferden dönüşte İran Şahı I.Tahmasb'ın barış isteği üzerine Mayıs 1555'te Amasya Antlaşması'nı imzalayarak, yıllardır aralıklı olarak süren Osmanlı-İran savaşlarına son verdi... Osmanlı Devleti'nin Akdeniz ve Orta Avrupa'da üstünlüğünü yitirmeye başladığı bir sırada Sokullu Mehmed Paşa'yı sadrazamlığa atadı. 1566'da hasta ve yaşlı olmasına karşın sadrazamın önerisine uyarak Zigetvar Seferi'ne çıktı. Zigetvar Kalesi alınmak üzereyken çadırında öldü; cenazesi İstanbul'a getirilerek türbesine gömüldü.”⁴ Öldüğünde, Osmanlı İmparatorluğu dünyanın gördüğü en büyük İmparatorluklardan

² “Süleyman I”, s.168.

³ “Kanuni Sultan Süleyman”, THE'MA LAROUSSE TEMATİK ANSİKLOPEDİSİ, Milliyet Gazetesi Yayınları, C.I, İstanbul, 1993-1994, s.156.

⁴ “Süleyman I”, s.168.

biri haline gelmişti. Macaristan bir Osmanlı Eyaleti, Kuzey Afrika'daki limanların ele geçirilmesi sayesinde de Akdeniz bir "Osmanlı Gölü" durumundaydı.

1.a) İç Ayaklanmalar

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatı süresince birçok iç ayaklanmalar olmuş, Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan bu ayaklanmalar, Osmanlı toplumunun yapısını uzun yıllar boyunca etkilemişti. Kanunî tahta çıktığı zaman, 1519'da başlamış olan Celali İsyanları büyük kentlere kadar yayılmıştı. Kısa sürede bastırılan bu ilk ayaklanmayı, 1525 yılında Baba Zünun Ayaklanması ve 1526 yılında Kalender Çelebi Ayaklanması izlemiş ve büyük bir alana yayılmıştı. Osmanlı ordusunu yıpratın bu ayaklanmalar, güçlükle ve kanlı şekilde 1527 yılında bastırıldı. Diğer yandan Şam Beylerbeyi Canberdi Gazali de ayaklanarak, Beyrut'u ele geçirmiş, Halep kentini kuşatmıştı; ancak 1521 yılında yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü. Ardından Ahmet Paşa'nın Mısır ayaklanması da 1524 yılında bastırıldı. Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan bu ayaklanmalar, Osmanlı toplum yapısını uzun yıllar etkileyecekti. Bu ayaklanmaları bastırmakla görevli tımarlı sipahiler yıprandı. Celali ayaklanmalarında silahlandırılan ve köylülerden oluşan il-erleri sonradan âyan'ın paralı askerleri haline geldiler. Bu ayaklanmalar halkı, köyden kentlere göçü artırdığı gibi; halk, ayaklanmaların ulaşmadığı uzak yerlere göç etti ve yeni köyler kuruldu. Bu gelişmeler de tarımsal üretimin düşmesine ve kır-kent dengesinin bozulmasına yol açacaktı.⁵

⁵ "Kanuni Sultan Süleyman", s.157.

2. KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN KİŞİLİĞİ VE İMPARATORLUĞUN DURUMU

Kanunî Sultan Süleyman, Osmanlı Devleti'nin en ünlü padişahlarından biridir. Zeki, çalışkan, enerjik, ileri görüşlü bir siyaset adamı olarak devrin en güçlü devletinin başında, çağına damgasını vurmuş bir hükümdardır. Askeri dehasını dedesi Fatih'ten alan Sultan Süleyman, devlet adamı ve diplomat olarak, belki komutanlığından da üstün bir varlık göstermiştir. Ünlü Kanunname'si, Fatih Kanunnamesi'nden sonraki en önemli yasalardır. Fatih Kanunnamesi'ni temel almakla birlikte, geliştirmiş ve tam bir anayasa niteliği kazandırmıştır. Bu çalışma Kanunî'yi dünya tarihinin büyük hukukçuları arasına sokmuştur. Üç ana bölümden oluşan Sultan Süleyman Kanunnamesi, İmparatorluk içindeki her ferdin ceza hukuku bakımından eşit olduğu ve herkesin aynı suçtan ötürü aynı cezayı göreceği konusundan, pazar düzenine, kılık-kıyafet zorunluluklarına kadar çok değişik alanlarda düzenlemeler getirmiştir.

“Kanunî Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı, toplumsal, siyasî, idarî ve iktisadî alanlarda, İmparatorluğun kendine özgü örgütlenişine biçim veren kurumların klasik çağıdır. Kanunî döneminde olgunluk aşamasına varan bu kurumlar, devlete güç ve istikrar sağlayan tutarlı bir bütün içinde birbirine bağlıdır. İmparatorluk, örgütünün yanı sıra zenginliğiyle de gücünün doruğundadır. Batı Avrupa karşısında olduğu gibi, İran'daki Safeviler ve egemenliğini tanıyan Sünnî Müslüman dünya için de lider ülke durumundadır. Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyılda doruktaki dünya gücü olarak, kendini kabul ettirirken, Kanunî çağı da, Osmanlı uygarlığının, sanat, bilim ve edebiyat alanlarında en parlak dönemidir”.⁶

⁶ “Kanunî Sultan Süleyman”, s.156.

İkinci Kısım

§.1. KANUNÎ DÖNEMİNDE SANAT

Kanunî döneminde Osmanlı Sanatı, mimaride, süslemede ve el sanatlarında en yüksek aşamaya ulaşmıştır.

Asya, Afrika ve Avrupa olmak üzere üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı Mimarisi, Kanunî öneminde en olgun ve klasik dönemini yaşamıştır. Saray baş mimarı Sinan'la en yüksek zirvesine ulaşmıştır. Kanunî döneminde, Sinan'ın İstanbul Süleymaniye Camii ile yarattığı klasik üslûbu, Kanunî'nin ölümünden sonra Edirne'de Selimiye Camii ile son aşamaya varmıştır. Kanunî ayrıca medreseler, su kemerleri, imaretler ve kaleler yaptırmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den getirttiği çini ustalarıyla İznik'te ilk ürünlerini veren Çini Sanatı, Kanunî döneminde yeni gelişme göstermiş, İznik çiniciliği devletin himayesi altına alınmıştır. Ayrıca İznik Seramiği de ayrı bir gelişme göstermiştir. Yine bu dönemde Osmanlı halıcılığı, başta Uşak olmak üzere Gördes, Kula, Bergama, Lâdik, Kırşehir, Milâs gibi merkezlerde işçiliklerini belli bir üslûpta geliştirmiştir. Bursa, Üsküdar ve Bilecik tezgâhlarında ipek veya ipek-pamuk karışımı dokunan kumaşlar kemha, dibâ, çatma gibi adlarla tanınmış, Avrupa'ya da ihraç edilmiştir. Kanunî döneminin taş, maden, ahşap işçiliği, sedef ve fildişi kakmacılığı cam ve vitray sanatı, dericilik gibi sanatları, sonraki devirlere örnek olacak kadar ileri düzeyde olmuştur. Ayrıca Osmanlı Hattatı Şeyh Hamdullah'ın "Aklam-ı Sitte-Altı Kalem" olarak tanınan yazı üslubu Kanunî döneminde de devam etmiş, Hattat Karahîsarî'ye kadar pek çok kitaplar ve levhalar yazılmıştır. Cilt ve tezhip (altın süsleme) sanatı da kendine özgü üslubu ve karakterleriyle Osmanlı sanatının en parlak dönemini yaşamıştır.⁷

"Kanunî Sultan Süleyman, Ebusuud Efendi, Baki, Kemalpaşazade, Mimar Sinan, Alaeddin Ali, Fuzulî, Hayalî Bey, Taşlıcalı Yahya Lâmiî Çelebi, Şehî Bey,

⁷ Bkz.: Mehmet ÖNDER, "Kanunî Devri Sanatı", ANTİKA, C.V, No.28 (Şubat 1987), s.11-12.

Latîfî, Aşık Çelebi gibi dönemin ünlü şair, sanatçı ve bilginlerini korumuş, kendisi de Muhibbî mahlasıyla bir divan oluşturacak kadar şiir yazmıştır”.⁸

Kanunî dönemi Minyatür Sanatı, tarihsel konulu yazmaların çeşitli türde örneklerinin verildiği, bu sanatın benliğini kazandığı dönemdir. Sarayın en seçkin ve yetenekli sanatçılarının ortaya koydukları **Süleyman-nâme** gibi görkemli bir eser, Nigârî’nin portreleri, seferleri anlatan topografik ve figürsüz kent tasvirlerinin görüldüğü Matrakçı Nasûh’un eserleriyle belirlenen Kanunî dönemi, Türk minyatürünün programının belirlendiği önemli bir devre olmuştur.⁹

Kıncı Mahmut, Galatalı Kara Memi, Ahırkapılı Nakşî, Mustafa Dede (lâkabı Şahî Nakşî), İbrahim Çelebi, Hasan Kefeli, Nigârî, Matrakçı Nasûh minyatür sanatçılarının en ünlülerindendir.

Osmanlı Minyatür Sanatı’nda salt manzara ressamlığında çığır açan sanatçı Matrakçı Nasûh olmuştur. Metinlerini yazdığı eserleri kendisi resimlendirmiştir. Sanatçının, resim değerinin yanı sıra belgesel nitelik taşıyan bu tasvirleri, Türk minyatürünün sonraki aşamalarına büyük etkisi olmuştur.

⁸ “Süleyman I”, s.168.

⁹ Bkz.: ÇAĞMAN, s.992.

Üçüncü Bölüm

Ş.I. MATRAKÇI NASÛH'UN HAYATI VE MİNYATÜR ANALİZLERİ

Birinci Kısım

1. MATRAKÇI NASÛH'UN HAYATI

XVI.yüzyılda uzun bir saltanat sürmüş olan Kanunî (1520-1566) Sultan Süleyman dönemi bilim ve sanat alanlarının en parlak olduğu ve bu alanlarda üstün nitelikli pek çok kişilerin yetiştiği bir dönemdir. Türk Minyatür Sanatı'nda bir çok usta nakkaş, değerli eserler üreterek kendinden sonra gelenlere örnek olmuşlardır. İşte, bu dönemde yetişen ve kültür tarihimizde önemli bir yer tutan kişilerden biri de, tarih, matematik ve silahşörlük üzerine eserler vermiş olan bilim ve sanat adamı Matrakçı Nasûh'dur.

Matrakçı Nasûh'un doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. 1517 yılında tamamladığı matematiğe ait ilk eseri olan **Cemâl el-Küttab** ve **Kemâl el-Hüssab**'ta kendisini "Nasûh b.Karagöz el-Bosnevî" şeklinde kaydetmesi onun Bosnalı olduğunu

göstermektedir. Aşık Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Matrakçı Nasûh, Enderun'da öğrenim görmüştür. Sultan II.Bayezid'in bu okula hoca tayin etmiş olduğu Şa'i'nin öğrencisi olmuştur. Böylece onun, II.Bayezid döneminin son yıllarında ve belki de Yavuz Sultan Selim'in ilk yıllarında öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. Nasûh'un yazı hayatına matematik konusunda 1517'de yazdığı **Cemâl el-Küttab** ve **Kemâl el-Hüssab**'la başladığı görülmektedir. Yavuz döneminde, onun aynı zamanda iyi bir silahşör olarak ün kazanmaya başladığı, Matrakçı lâkabının da onun, matrak¹ oyunundaki mahareti ve bu oyunu kendisinin icad etmesinden dolayı verildiği anlaşılmaktadır. Bütün Osmanlı ülkelerinde eşine rastlanmayan usta bir silahşör olduğunu metheden Kanunî'nin bu konuda 1529 tarihli bir beratı da mevcuttur. Bu berat'ta verilen bilgilere göre Nasûh, Hayr Bey'in Mısır valiliği sırasında Mısır'a giderek silahşörlük yarışmalarına katılmış, diğer ünlü silahşörleri saf dışı bırakmıştır. Bu yarışmalara, Yavuz Selim'in saltanatının son yıllarında katıldığı anlaşılmaktadır.²

Kanunî'nin 1520 yılında hükümdar olmasından itibaren Nasûh'un İslâm tarihinin en önemli kaynaklarından birisi olan Taberi tarihini Arapça aslından Türkçeye çevirmeye başlamıştır. Daha sonra onu esas alarak, sona erdiği 915 yılından sonrasını da yazmaya devam etmek suretiyle kendi zamanında 1551 yılına kadar gelen genel tarih yazmıştır. Yarı çeviri, yarı telif yapının adı, **Mecma-el Tevârih** olarak verildiği gibi, bu birinci cilde ait Viyana nüshasında (Nat.Bibl. Cod Mix.1187), **Tuhfet el-Mülûk** olarak kaydedilmiştir. Taberi tarihinin ikinci cildine ait nüsha Paris (Nat.Bibl.50)'te bulunmaktadır. Çevirinin üçüncü cildine ait nüsha da İstanbul'da Süleymaniye (Fatih bölümü 4278) kitaplığında bulunmaktadır. Eserin dördüncü cildi olabilecek, kendi zamanına kadar Osmanlı dönemini anlatan bu esere sahip bulunmamaktayız. Ancak bu cilde ait olabilecek bazı yazmalar söz konusudur. Nasûh, tarih konusundaki eserlerini yazarken silahşörlüğe ait bir eser olan **Tuhfet el-Guzât**'ı 1529 yılında yazmıştır. Bu esere ait olduğu sanılan tek yazma nüsha (Süleymaniye Ktp., Esat Efendi 2206) 1532

¹ Matrak, genel olarak "değnek, sopa, talimci şîşi", matrakçı da "döğmeli şîşle talim öğreten adam, "talimci" anlamına gelmektedir.

² Bkz.: Hüseyin G. YURDAYDIN, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk Tarih Kurumu Ya. C.I, Ankara, 1976, s.1-3.

yılıdır. Bu eserde Nasûh, hem “Matrakî”, hem de “Silahî” ünvanını kullanmıştır. 1529 yılının Matrakçı’nın özellikle silahşörlük yaşamında önemli bir yeri olmuştur. Kanunî o yıl, çocuklarının sünnet düğünü için Ahmet Meydanı’nda şenlikler düzenlemiştir. Nasûh, bu düğün için kağıttan iki yürür hisar yapmış, bu iki hisarda bulunan askerleri hareket ettirerek savaştırmış, başta Kanunî olmak üzere herkesin hayranlığını kazanmıştır. Matrakçı bu eserlerinde okçuluk, ok atmak, kalkan, kılıç, gönder ve at talimi gibi konuları bilimsel olarak incelemiş, bunları krokilerle göstermiştir. Kanunî, 1529 tarihli berat’ında onun silah ve mızrak oyunlarındaki maharetlerinden dolayı herkesin onu “üstad” ve “reis” olarak tanınmasını buyurmuştur.³

Matrakçı, 1533 yılında matematiğe ait ikinci eseri **Umdet el-Hisâb**’ı yazmıştır. Bu eser aynı konuya ait ilk eserinin yeniden ele alınması ve sonuna da bazı eklemeler yapılması suretiyle meydana getirilmiştir. İki bölüm halinde olan eserin birinci bölümü “Fusûl-i Mütenevvi’a” adını taşımaktadır. Yirmi iki fasıl halinde ele alınan birinci bölümde “Siyakat-ı Arabiyye”, “Erkam-ı Hindiyye”, çarpma, bölme, “tefrîk”, kesirlerin kesirlerle toplamı gibi konular üzerinde durmuştur. İkinci bölüme “Mesâil-i Müteferrika” adını vermiştir. Bu bölümde ise, elli kadar meselenin çözüm yollarını göstermiştir. 1560 yılında istinsah edilmiş olan Nuruosmaniye (No.: 2984) nüshasının sonunda Kanunî’nin berat’ının tamamı bulunmaktadır. Bu bakımdan Matrakçı’nın 1560 yıllarında yaşamakta olduğu göstermektedir.⁴

Matrakçı’nın Türkçeye çevirdiği Taberi tarihine ait üç nüshanın olduğunu, dördüncü cildi meydana getirecek büyük cild yerine, Bayezid II, Yavuz Selim ve Kanunî zamanlarına ait yazmalar bulunduğuna işaret edilmişti. İşte bu yazmalardan birisi **Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim** adını taşımaktadır. British Museum (Add.23586)da bulunan bu yazmada II.Bayezid ve Yavuz Selim döneminden bahsetmektedir. Bu eserin II.Bayezid’e ait olan kısmı resimli olarak hazırlanmıştır. Osmanlı resim sanatı bakımından ilgi çekici olan bu eser de (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. No.R.1272) Sultan II.Bayezid dönemindeki olaylar anlatılmaktadır.⁵ Eserdeki

³ Bkz.: Hüseyin G. YURDAYDIN, “Kanunî Döneminin Ünlü Silahşör ve Bilim Adamı Matrakçı Nasûh”, SİLAHLI KUVVETLER DERGİSİ, No.268 (Aralık 1978), s.60-61.

⁴ Bkz.: YURDAYDIN, *Beyân-ı...*, s.9.

⁵ Bkz.: YURDAYDIN, *Kanunî...*, s.62.

çeker. Bu eser, topografik ve şematik bir karakter taşımaktadır. Aynı zamanda mimarlık tarihi için eşsiz bir kaynak ve önemli belgeseldir. Büyük ustalıkla çizilen tasvirler tamamen renklendirilmiş ve gerçeğe uygun çizilmişlerdir.⁹

Matrakçı'nın **Tarih-i Sultan Süleyman** adlı eserinin bu ilk bölümünden sonraki bölümleri ise 1538 yılı olaylarını yani Kanunî'nin Karabuğdan seferini anlatan **Fetihnâme-i Karabuğdan** (Topkapı Sarayı, Revan, 1284/2), 1542-1543 yılları yani Kanunî'nin ikinci Macaristan seferi üzerinde duran **Tarih-i Feth-i Şikloş ve Estergon ve Istunibelgrad** (Topkapı Sarayı, Hazine, 1608) ve nihayet 1543-1551 yılları olaylarını konu edinmiş olan **Süleyman-nâme** yani **Tarih-i Sultan Süleyman**'ın ikinci bölümünü meydana getiren yazmadan (İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp, 379) ibaret bulunmaktadır. Bu arada bu kısım ile ilgili olarak sadece 1548-1549 yıllarındaki Kanunî'nin ikinci İran Seferine ait başka yazmaya daha sahip bulunmaktadır (Marburg Devlet Ktp., Hs.Or.Oct.955)".¹⁰

Tüm olarak Matrakçı'nın **Süleyman-nâme**'sini oluşturan bu yazmalar arasında en önemlisi tıpkı **Beyân-ı Menâzil** gibi Kanunî'nin 1543 İkinci Macaristan seferini anlatan **Tarih-i Feth-i Şikloş** adlı eserdir. Bu eserde ordunun İstanbul-Budapeşte arasındaki anayol üzerindeki menzillerin adlarını vermiş ve bu menzillerin büyük çoğunluğunu asıllarına uygun, belgesel nitelikte resimlerini yapmıştır. Matrakçı'nın bu eserinin bir özelliği de Antibes, Marsilya, Nis, Tulon, Cenova ve Regio (Rice) kale ve şehirlerine ve 1543 yılında Fransa'ya yardım için bulunan Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasına ait resimlerin bulunmasıdır. Bu yazmanın Matrakçı tarafından yazılıp, resimlendirilmesi, 1543 yılında öldüğü bilinen Şehzade Mehmet'in ölümünden önce tamamlanmıştır.¹¹

Matrakçı Nasûh, fırsat buldukça yazmaya devam etmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kitaplığında bulunan baş tarafı eksik müsvedde halindeki yazma nüsha, yazmaya devam ettiğini, bazı yerlerinin karalanmış olması, konular üzerinde oldukça durduğunu ve 1551 yılına kadarki olayları kaleme aldığını göstermektedir. Bu

⁹ Bkz.: YURDAYDIN, Kanunî..., s.64.

¹⁰ YURDAYDIN, Kanunî..., s.67.

¹¹ YURDAYDIN, Kanunî..., s.70.

yazmada, Kanunî'nin öldürttüğü oğlu Şehzade Mustafa ile ilgili ve onun lehine olduğu tahmin edilen bazı satırların karalanmış ve okunamaz halde olması, kaleme alınmasının 1551 yılını takip eden yıllarda sona erdiği anlaşılan bu kısmın, Şehzade'nin 1553 yılında öldürülmesi üzerine yeniden ele alınarak özellikle karalandığı akla gelmektedir. Bu nedenle burada Matrakçı ile Şehzade'nin öldürülmesinde önemli rol oynamış olan Rüstem Paşa'nın ilişkilerinin ne olduğu gibi önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, Matrakçı, Şehzade lehine yazdığı satırları karalamak gereği duymuştur. Öyle anlaşılmaktadır ki, daha 1548-1549 yıllarında Matrakçı, Rüstem Paşa'ya yaklaşma arzusu içindedir. **Süleyman-nâme**'sinin 1548-1549 İkinci İran Seferine ait olan Marburg Devlet Kitaplığı nüshası bunu açıkça ortaya koymaktadır. Gerçekten de bu yazmanın girişinde açıklandığı üzere, Matrakçı, Rüstem Paşa'nın iltifatlarına nail olmak ümidiyle Kanunî'nin 1548-1549 İkinci İran Seferi'nin tarihini kaleme almıştır. Matrakçı'nın bu umudunun gerçekleştiği görülmektedir. Çünkü, son yıllarda British Museum'a kazandırılmış olan üç ciltlik yazma bir eser (Oc.12879), bu konuya açıklık getirmektedir. Bu üç ciltlik yazma, Matrakçı'nın Taberi tarihi çevirisinin birinci cildine ait yeni bir nüsha halindedir. Ancak bu yazmada bu çevirinin adı **Mecma'el-Tevârih** değil **Câmi'el-Tevârih** olarak kaydedilmiştir. **Câmi'ut-Tevârih** içerik olarak **Mecmu'el-Tevârih**'in aynı tekrarı olmasına rağmen, dili daha sadedir, manzum kısımların bazıları bulunmamaktadır. Bu ikinci çeviri Rüstem Paşa'nın teşvikiyle kaleme alınmıştır. Ancak, her nedense bu eserin Matrakçı'nın kaleminden çıkmış olan Kanunî dönemini de içine alan büyük cilt halindeki Osmanlı tarihi bölümü, Sadrazam Rüstem Paşa'ya atfedilerek, Rüstem Paşa Tarihi adı ile tanınmıştır. Rüstem Paşa'nın bu eserin yazarı olması çok kuşkuludur. Çünkü 1561 yılına kadar gelen eserin Viyana nüshasında Rüstem Paşa'nın 1561 tarihinde ölmüş olduğu bildirilmekte, ayrıca 1553 yılında öldürülmüş Şehzade Mustafa olayı anlatılırken bunda Rüstem Paşa'nın rol oynadığı kaydedilmiş bulunmaktadır. Kuşkusuz bu sözleri Rüstem Paşa'nın kendisinin yazdığı düşünülemez.¹²

Nasûh'un 1561 yılından sonraki yaşamı ile ilgili kesin bilgiler yoktur. Ölüm tarihi de kesin değildir.

¹² Bkz.: YURDAYDIN, Kanunî ..., s.70.

Matrakçı Nasûh, tarih, matematik ve silahşörlük konularında bir çok kıymetli eserler bırakmış, aynı zamanda, silahşör, matrak oyununun mucidi, nakkaş, hattat olarak ün yapmış, başta Kanunî olmak üzere çağdaşlarının takdirini kazanmış çok yönlü bir kişiliği olan bilim adamıdır. Kılıcı ve kalemi tam ehliyetle kullanmıştır. Eserlerinin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, Nasûh, bu dünyaya gerektiğinden fazla önem vermeyen, gözü gönlü tok, manevi dünyası zengin bir kişiliğe sahiptir. O'nun için önemli olan şey, gelecek nesillerin ibret ve ders alacağı “tarih” olmaya lâyık eserler bırakmaktır.¹³

Gerçekten de, çok yönlü kişiliğinin yanı sıra mükemmel bir renk ustası da olan Nasûh, kendinden sonraki nesillere örnek olmuş, “tarih” olmaya lâyık eserler bırakarak Türk Minyatür Sanatı Tarihindeki yerini almıştır.

¹³ Bkz.: YURDAYDIN, *Beyân-ı ...*, s.29.

İkinci Kısım

2. MATRAKÇI NASÛH'UN ESERLERİNDEN MİNYATÜR ANALİZLERİ

Bu kısımda, Matrakçı Nasûh'un en önemli eserlerinden ikisi olan **Süleyman-nâme** ve **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han**'dan alınan çeşitli örnekler analiz edilecektir.

Matrakçı Nasûh'un önemli eserlerinden biri olan **Süleyman-nâme** iki bölümden oluşur. Kanunî'nin 1543 İkinci Macaristan Seferini anlatan ve birinci bölüm olan **Tarih-i Fetih-i Şikloş ve Estergon** (Topkapı Sarayı, H.1608), İstanbul-Budapeşte arasındaki menzillerin büyük çoğunluğunun asıllarına uygun, belgesel nitelikte, kısmen kuşbakışı, figürsüz, çizginin birinci derecede rol oynadığı bir eserdir. Bu eserde, 1543 yılında Fransa'ya yardım için gelen Barbaros Hayrettin Paşa komutasında -Osmanlı donanmasına ait gemiler ile birlikte Cenova, Nis, Marsilya, Tulon, Antibes, Rice kale ve şehirleri gösteren tasvirler bulunur.

Süleyman-nâme'nin ikinci bölümünü meydana getiren yazmada (Arkeoloji Müzesi, Ktp.379) 23 tasvir vardır. Bu tasvirler arasında yer alan Niş, Budapeşte, Tata ve Estonibelgrad gibi kentler, tamamen yüzeysel üslûpla çizilmiş, kuvvetli renklerle boyanmış, değişik görüş açılarından bakılmıştır.

Eserin bu bölümündeki tasvir biçimiyle, birinci bölümündeki tasvir biçimi arasında üslûp farkı görülür. İkinci bölümü oluşturan eserin seferine katılan Nasûh'un, bu eserindeki tasvirleri kendi gözlemleriyle, birinci bölümlerdekileri de büyük bir olasılıkla sarayda bulunan Batı kaynaklı deniz haritalarının ve sanatçının yardımcılarının sayesinde meydana getirdiği düşünülebilir.

Nasûh'un diğer bir önemli eseri, kendisinin yazıp, resimlendirdiği **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han** veya **Mecmûa-ı**

Menâzil-i, Kanunî'nin 1534-1535 yıllarında ilk İran üzerinden Irak'a olan seferinin resimli bir tarihidir (İstanbul Üniversitesi Ktp.No.T.5964). Sefer sırasında konaklanan menzil ve kentlerin 128'inin tasvirleri bulunmaktadır. Bu eser, topografik ve mimarlık tarihi için bir kaynak ve önemli belgeseldir. Gerçeğe uygun çizilen bu tasvirler tamamen renklendirilmiştir. Bu eserdeki tasvirleri Nasûh'un **Süleyman-nâme**'nin ikinci bölümündeki tasvirleriyle yakınlık gösterir. Fakat bu eserdeki tasvirlerde resimsel tad daha çok görülmektedir.

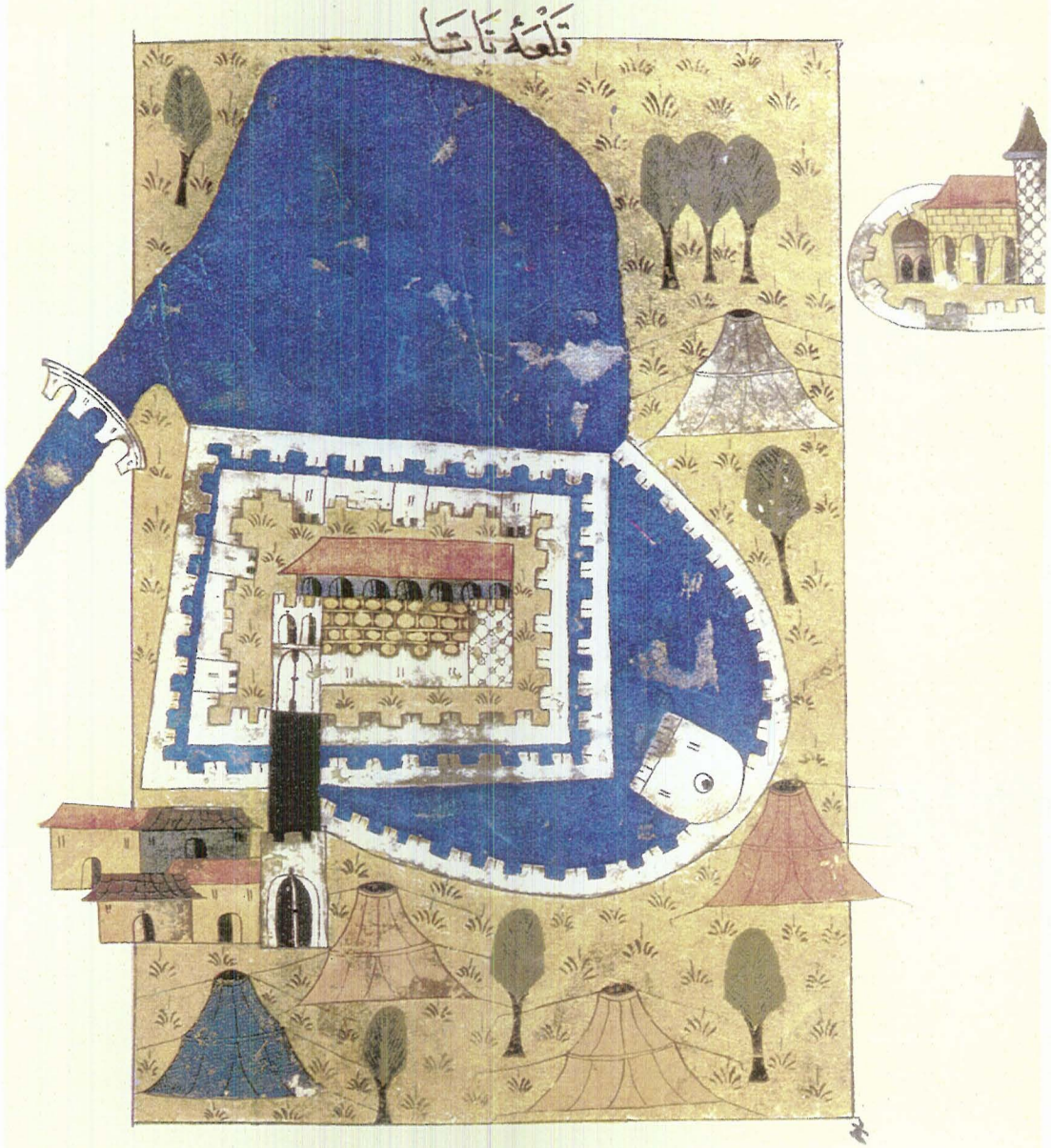
İşte, bu iki eserden alınan çeşitli örneklerin analizleri bu özellikleri göstermektedir.

SÜLEYMAN-NÂME veya TARİH-İ FETH-İ ŞİKLOŞ, ESTERGON VE ISTUNİBELGRAD'DAN ÖRNEK ANALİZLERİ

(Süleyman-nâme, Matrakçı Nasûh, Topkapı Sarayı Müzesi, H, 1608)

(KAL'A-İ TATA (113 b sayılı varakta yer alan minyatür):

Matrakçı Nasûh'un bu minyatüründe zemin sarı renkle gösterilmiştir. Kompozisyonun merkezinde surlarla çevrili kale yer almaktadır. Kale'nin etrafını çevreleyen ve büyük alanı kaplayan göl, düz mavi lekeyle gösterilmiştir. Kalenin ortasında büyük bir yapı, kalenin dışında da ufak sivil yapılar, çadırlar ve ağaçlar görülmektedir. Turuncu, sarı, mavi, kahverengi ve beyazların kullanıldığı minyatürde renkler saf ve yüzeyseldir. Açık kompozisyon düzeninin hakim olduğu eserde, göl, binalar ve çadır sınırların dışına taşırılmıştır. Renksel bütünlüğün olduğu minyatürde, çizgisel ve gerçekçi anlatım vardır (Resim 12)

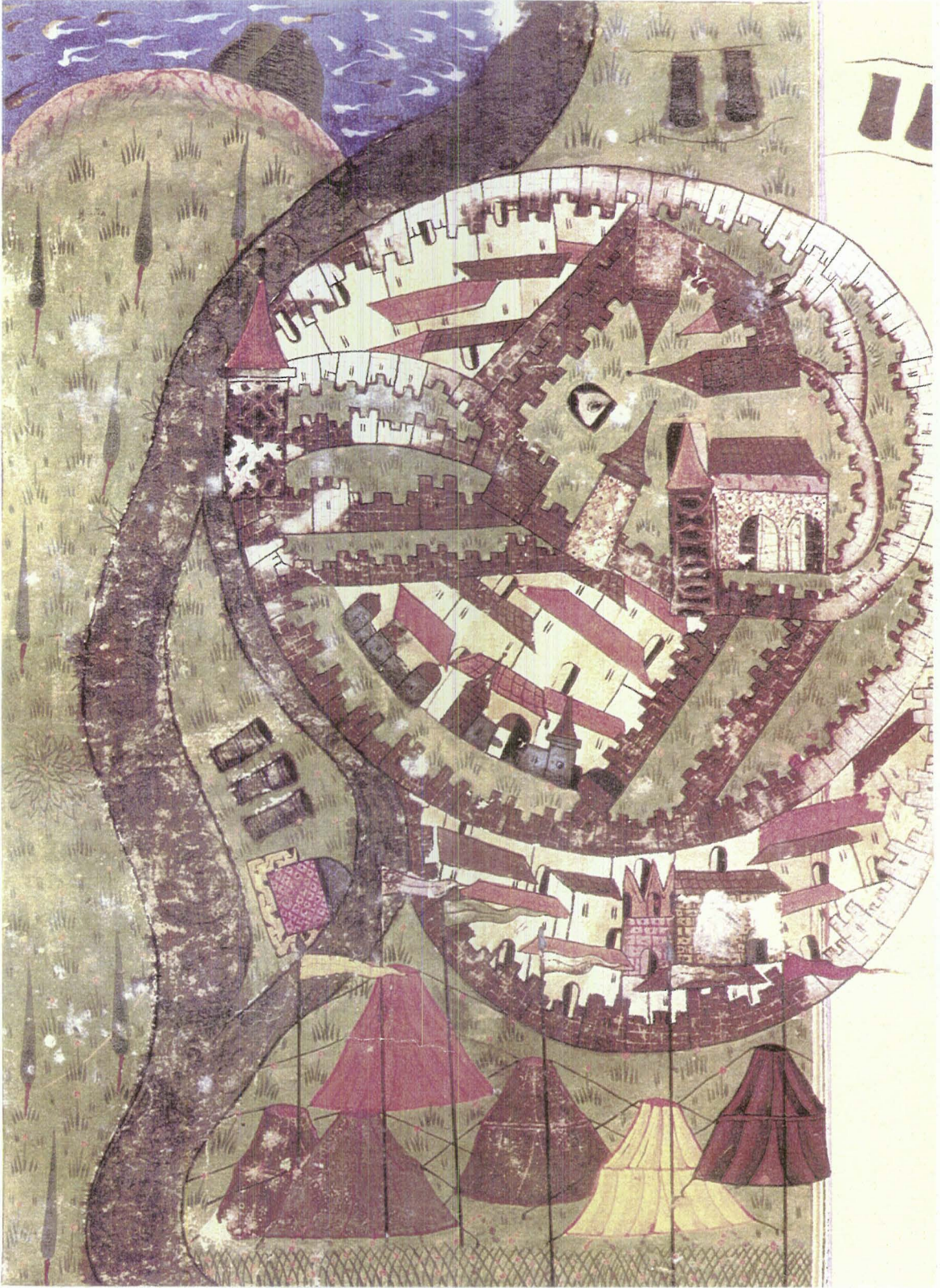
113b

Resim 12: Kal'a-i Tata. Matrakçı Nasûh'un Süleymanname adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.113 b)

ESTERGON KALESİ

(90 b sayılı varakta yer alan minyatür):

Açık kompozisyonun yer aldığı bu minyatürde, ağaçlar, bitki örtüsü ve çadırlar, çizgisel ve lekesel olarak anlatılmakta, açık yeşil renkle yüzeysel olarak boyanmış olan zemin görülmektedir. Ayrıca zemin üzerinde resmin büyük bir alanını kaplayan kale yer almaktadır. Üstten ve yandan görünüşün yer aldığı minyatürde çadırlardan birkaçı, yol ve kale surları, kahverengilerle ifade edilmiştir. Kahverengiyle gösterilen çadırlardan birinde ve minyatürün üstü kısmında yer alan su kıyısındaki iki ağaçta tonlamalar görülmektedir. Açık renklerle gösterilen kale içindeki binaların çatılarında ise turuncu ve kahverengiler vardır. Çizgisel anlatımın görüldüğü minyatürde, kalenin bazı kulelerinde çizgisel motifler dikkati çeker. Ayrıca, kalenin dışındaki ana yolla, kale'nin etrafını çevreleyen yolun kesiştiği yerde görülen kubbeli yapıda, pembe renk kullanılmıştır. Üzerinde yine çizgisel motifler görülür. Kubbede, kale içinde, birkaç küçük binada ve minyatürün sol üst köşesinde görülen su, maviyle renklendirilmiştir. Gerçekçi anlatımın yer aldığı bu minyatürde yol ve kalenin dairesel çizgileri resme bir hareketlilik sağlamıştır. Ayrıca suda da görülen beyaz lekeler halindeki dalgalar da bu hareketliliği desteklemektedir. Dairesel, dikey,yatay, eğimlerin meydana getirdiği ritim tekrarları ve renklerin uyumuyla çok güzel bir resimsel anlatım görülmektedir (Resim 13).

Resim 13: Estergon Kalesi. Matrakçı Nasuh'un Süleymanname adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.90 b)

CENOVA

(32 b- 33 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Çizgisel anlatımın egemen olduğu minyatürde, Cenova limanını gerçekçi bir görünümle ifade etmiştir. Genel olarak renksizdir. Sadece minyatürün üst kısmında yer alan tepelerde pembe, mavi, yeşil renkler kullanılmış ve tonlamalar yapılmıştır. Binaların bazılarının çatılarında kırmızı lekeler görülmektedir. Kıyıyı mavi renkle belirtmiş, suyu da gümüş yaldızla boyamıştır. Binaların ön kısmında ve tepelerde yer alan bitki örtüsü hem çizgisel, hem lekesel olarak belirtilmiştir. Minyatürün ön kısmında farklı büyüklükte yelkenli gemiler yer almaktadır. Açık lekelerle gösterilen yelkenlerin direk ve bayrakları kırmızıdır. Açık kompozisyonun olduğu minyatürde hem yandan, hem üstten görünüm vardır (Resim 14).

Resim 14: Cenova'dan manzara. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v. 32 b-33 a)

NİS KALESİ

(27 b-28 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Resimsel tadın daha çok görüldüğü minyatürde sarı ve mavi renk hakimdir. Pembe, kırmızı ve kahverengilere de yer verilmiştir. Sarı, mavi ve pembe renklerde tonlamalar dikkati çeker. çatıların mavi ve kırmızılarla gösterildiği binalar, çizgisel olarak ifade edilmiştir. Minyatürün altında yer alan bina grubunun etrafı surlarla çevrilidir. Bitki örtüsü, lekesele olarak gösterilmiştir. Gümüş yaldızla gösterilen suların kıyıları maviyle belirtilmiştir. Limanda çok sayıda irili ufaklı gemiler görülmektedir. Açık kompozisyonun olduğu minyatürde kullanılan çizgiler hareketliliği sağlamıştır (Resim 15).

Resim 15: Nis Kalesi. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.27 b - 28 a)

MARSİLYA ŞEHİRİ

(24 b-25 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Pastel renklerin hakim olduğu minyatürün kıyısında gösterilen binalar, çizgisel ifade edilmiştir. Açık lekelerle gösterilen çatıların bazılarında mavi renkler kullanılmıştır. Binaların arka arkaya gösterilmesiyle derinlik sağlanmıştır. Minyatürün üstünde yer alan tepelerde tonlamalar görülür. Tepelerin üstünde bitki grupları, kenarlarında da hareketli çizgiler vardır. Diğer eserlerinde görüldüğü gibi gümüş yaldızla gösterilen suyun kenarları mavi şerit halinde belirtilmiştir. Limanda eşitli boylarda ince uzun gemiler yer alır. Gemilerin bayrakları kırmızı ve sarı renklerle gösterilmiştir. Minyatürün alt kısmında yer alan surlar kıyı boyunca yer almış ve çizgisel olarak gösterilmiştir (Resim 16).

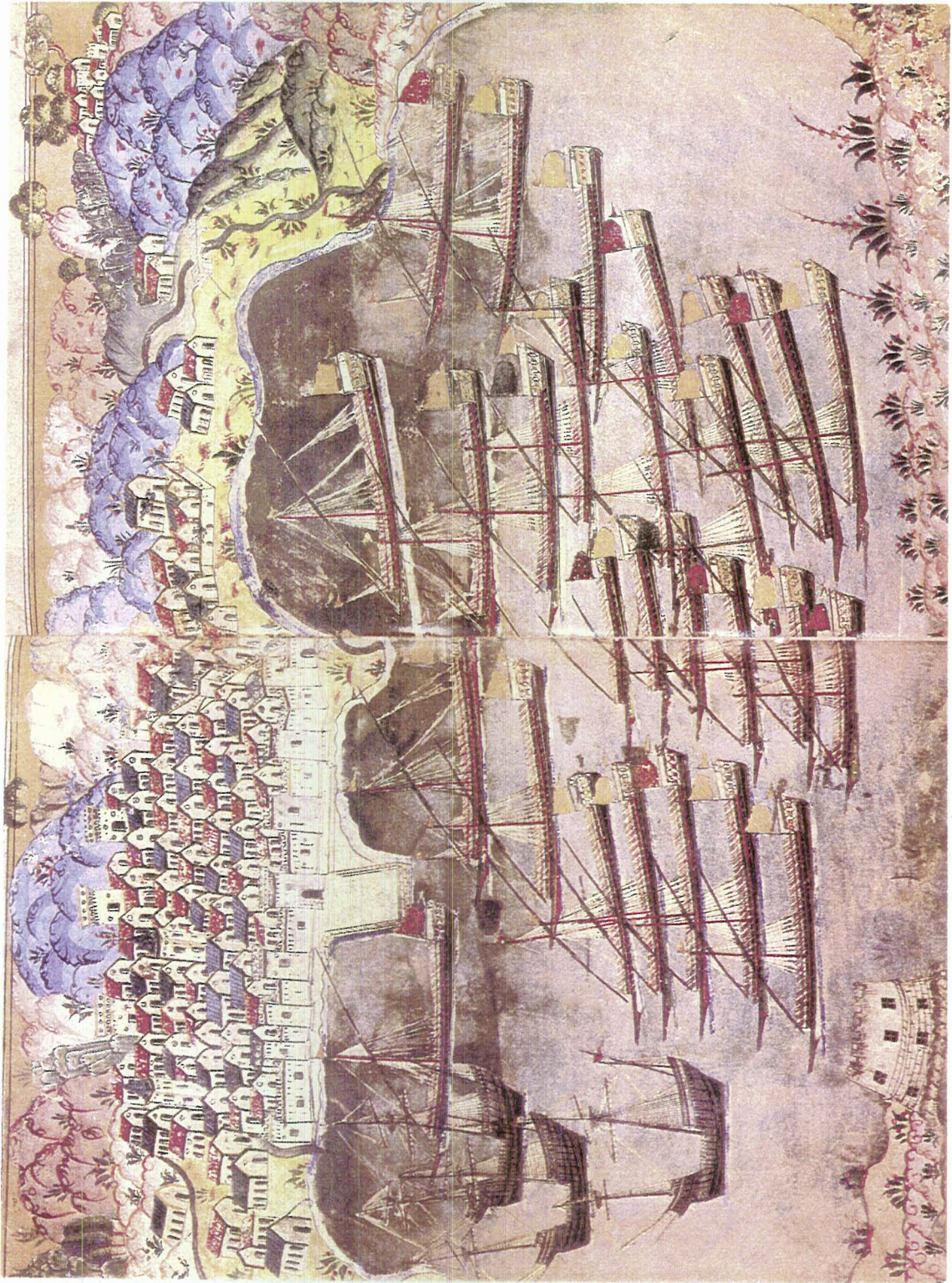

Resim 16: Marsilya şehri. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v 24 b - 25 a)

TOULON

(22 b-23 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Diğer minyatürlerinde olduğu gibi çizgisel anlatımın ve pastel renklerin hakim olduğu, sarı, mavi, kırmızı rengin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Gümüş yaldızın kullanıldığı liman kıyısı da ince şerit halinde maviyle renklendirilmiştir. Evlerin çatılarının hepsi kırmızı ve mavi renkle gösterilmiştir. Minyatürün üst kısmında yer alan tepelerde tonlamalar dikkat çekmektedir. Tepelerdeki çizgisel anlatım, limanda görülen çok sayıda ince uzun yelkenli gemiler, evlerdeki durağan görüntüyü hareketlendirmektedir. Küçük bitki örtüsü lekelerle gösterilirken, üst köşelerde görülen ağaçlardaki tonlama dikkat çekicidir (Resim 17).

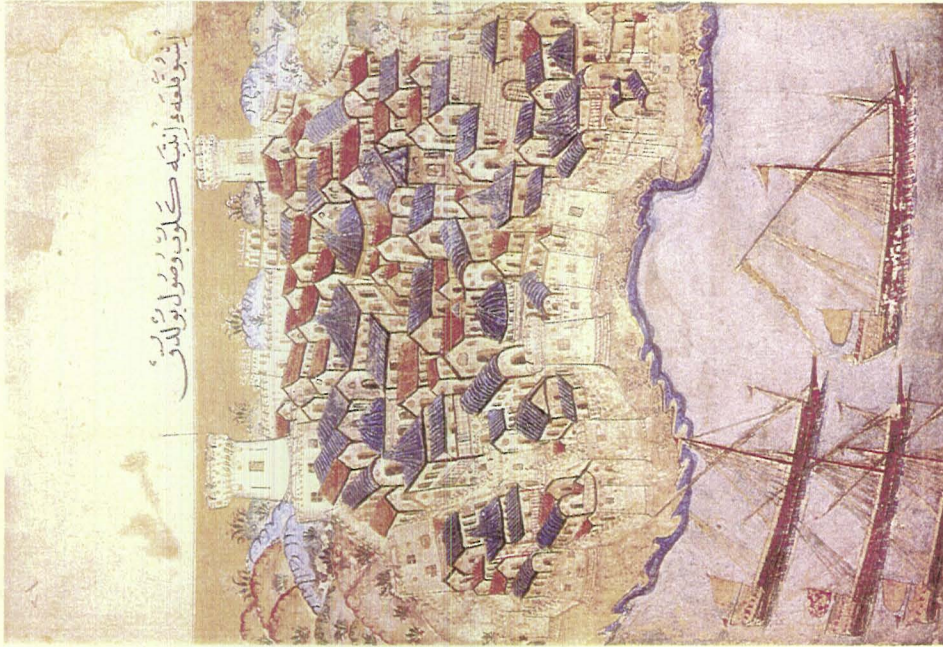
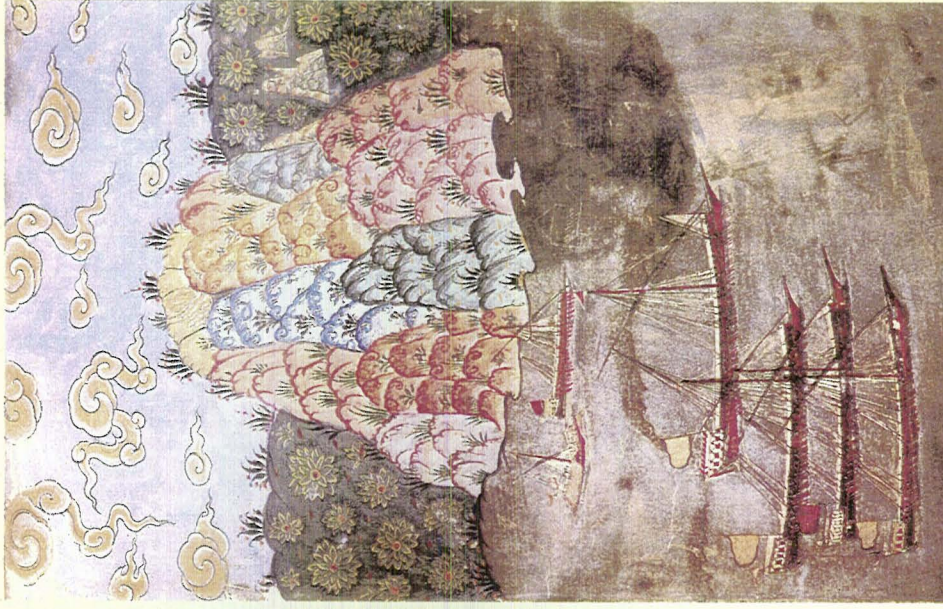
Resim 17: Toulon. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v 22 b - 23 a)

KAL'A-İ İNTİB (ANTİBES)

(20 b-21 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Antibes'i gösteren bu eserin (21 a) no'lu minyatüründe ağırlıklı olarak pastel renklere yer verilmiştir. Genel olarak çizgisel bir anlatım vardır. Binaların çatılarında kullanılan mavi ve turuncular minyatüre canlılık kazandırmıştır. Binaların ve tepelerin arka arkaya çizilmesi, minyatüre perspektif bir anlatım getirmiştir. Gemilerde parlak kırmızılar kullanılmıştır.

Yine Antibes'e ait (20 b) no'lu minyatürde hareketli çizgilerle gösterilen bulutlar, altın yıldızla renklendirilmiştir. Minyatürde, mavi, turuncu, yeşil, pembeyle gösterilmiş tepecikler göze çarpmaktadır. Üzerinde çizgisel bitki motiflerine yer verilmiştir. Yine gümüş yıldızla gösterilen suda, canlı kırmızının kullanıldığı ince, uzun yelkenler dikkat çekicidir. Dikkati çeken diğer bir şey de, kıyıyı belirten mavi rengin burada kullanılmayışıdır (Resim 18).

Resim 18: Kal'a-i İntib (Antibes). Matrakçı Nasûh'un Süleymanname adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.20 b - 21 a)

BEYÂN-I MENÂZİL-I SEFER-İ IRAKEYN-İ
SULTAN SÜLEYMAN HAN veya
MECMÛA-I MENÂZİL'DEN ÖRNEK RESİM ANALİZLERİ

(Matrakçı Nasûh, İstanbul Üniversite Kütüphanesi, No.T.5964)

İSTANBUL (8 b - 9 a sayılı varakta yer alan minyatür):

İki yaprakta gösterilen bu minyatürde (8 b) sayılı yaprakta gösterilen kısım İstanbul, (9 a) sayılı yaprakta gösterilen kısım Galata olarak adlandırılmaktadır. Denizle birbirinden ayrılan bu minyatürün sol üst kısmında Üsküdar'ın ufar bir kısmı yer almakta, hemen önünde de ünlü Kız Kulesi görülmektedir. Erken Osmanlı şehrinin tasvir edildiği minyatürde büyük ve önemli binalar kadar meyve bahçeleri, tepeler, bitki örtüsü de büyük bir incelik ve titizlikle çizilmiştir. Galata olarak adlandırılan bölümde meşhur Galata Kulesi ve etrafını çevreleyen kale ve kuleler yer almaktadır. Sur'ların içinde yer alan binaların çatıları, çiçekler, denizde görülen yelkenli gemilerden bazıları canlı kırmızılarla, arazi ve ağalar yeşil renk ve tonlarıyla deniz de mavi renk ve tonlarıyla gösterilmiştir. Galata bölümünde yandan, üstten görünümün yer aldığı gerçekçi, harita niteliği taşıyan anlatım görülmektedir.

İstanbul bölümünü anlatan kısım (8 b) sayılı yaprakta yer almaktadır. Bu kısımda hisarla tamamen çevrili olup, içinde daha büyük ve sık bir şekilde gösterilmiş çeşitli binalar bulunmaktadır. Minyatürün üst kısmında yer alan Topkapı Sarayı, kendi duvarlarıyla çevrili olarak büyük girişi ve üç avlusuyla seçilmektedir. Topkapı Sarayı'nın etrafında yer alan diğer binalar ise, İstanbul'un fethinden sonra Bizans kilisesiyken camiye çevrilen Aya Sofya, At Meydanı, Hipodrom, eskiden kalma sütunlar ve kolonlar yer almaktadır. II.Mehmet Camii ve duvarla çevrili eski Saray, Beyazıt Camii, en alt sağda ünlü Yedikule zindanları görülmektedir. Yine, bina çatıları parlak kırmızılarla, arazi açık yeşille, ağaçlar koyu yeşille, etrafı çevreleyen deniz mavi ve tonlarıyla gösterilmiştir. Yer yer turunculara ve kahverengilere de rastlanan bu minyatürde haritacı bir anlayışla, çizgisel olarak, gerçekçi ve topografik olarak çalışılmıştır (Resim 20).

Resim 20: İstanbul ve Galata. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.8 b - 9 a)

KAYSERİ

(18 b sayılı varakta yer alan minyatür):

Şematik olarak Kayseri'nin gösterildiği minyatürün yüzeysel olarak açık yeşille gösterilen arazisi, zemini oluşturmaktadır. Üzerinde bitki kümeleri çizgisel olarak, çiçek açmış ağaçlar kahverengilerle, çiçekler de parlak kırmızılarla gösterilmiştir. Minyatürün sağ tarafında boydan boya yer alan dağlık arazi kahverenginin tonlarıyla, çizgisel, önden ve yandan görülerek hareketli çizgilerle ifade edilmiştir. Üstte Develikarahisar, ortada İncekara Köprüsü ve altta surlarla çevrili Kayseri yer almaktadır. Camilerin büyük gösterildiği, sivil yapıların ise daha ufak çizildiği gözlenir. Su ve cami kubbeleri maviyle gösterilmiştir (Resim 21).

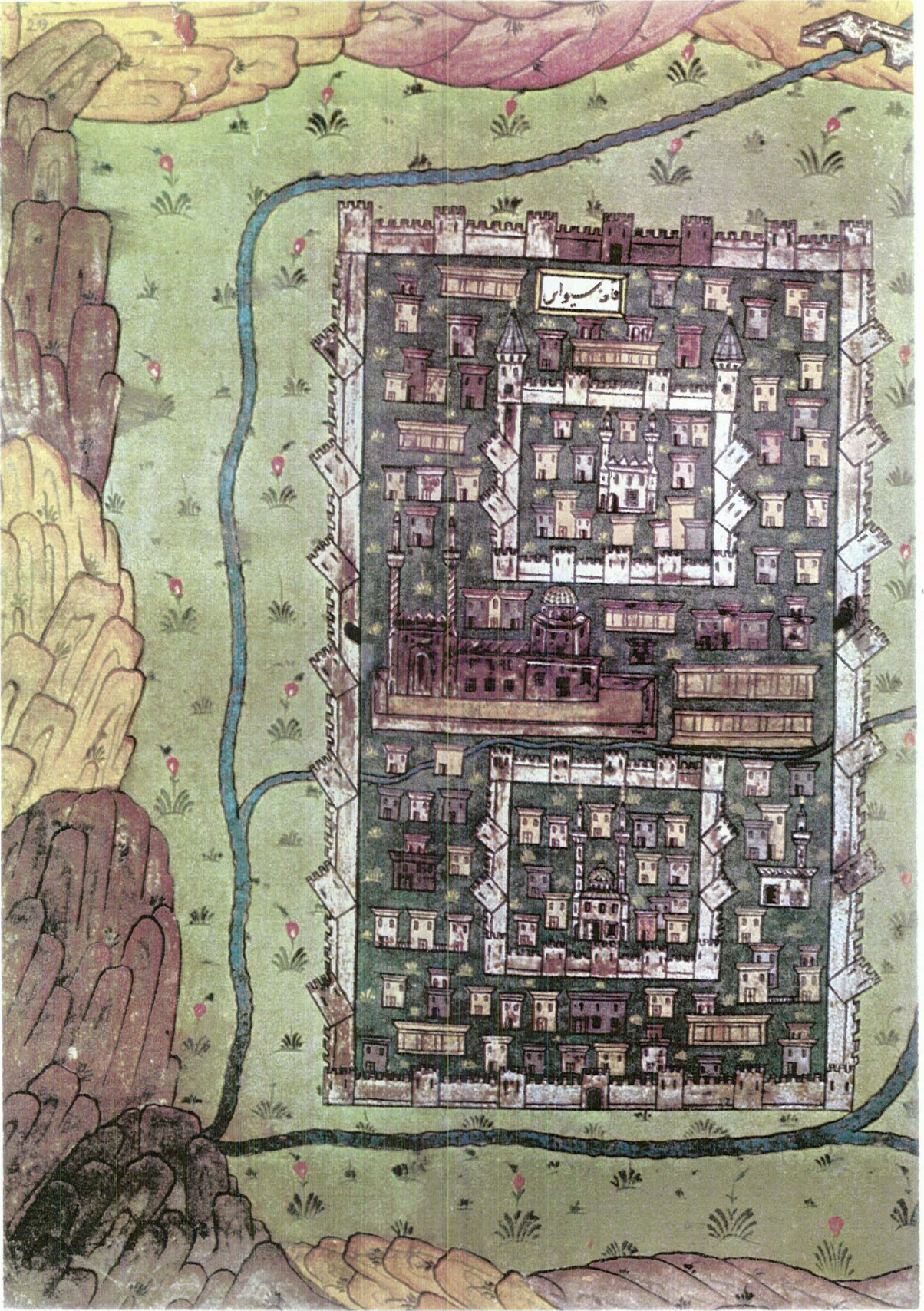

Resim 21: Kayseri. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.18 b)

SİVAS

(20 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Düzgün bir dikdörtgen plana sahip Sivas şehrinin etrafı surlarla tamamen çevrili olup, üç tarafı dağlık araziyle kuşatılmıştır. Kale dışındaki zemin açık yeşil, kale içinde yer alan zemin koyu yeşil, dağlık arazi de sarı, kahverengi ve pembe renkle gösterilmiştir. Dağlık bölgelerde görülen renklerde tonlamalar ve çizgisel anlatım vardır. Şehri kuşatan kale ve kalenin üst ve altında simetrik olarak yer alan kare şeklindeki surlar açık olarak renklendirilmiştir. Kare şeklindeki bu surların ortalarında yer alan camiler, diğer yapılara oranla büyük gösterilmiştir. Bu iki küçük kaleyi ortadan kesen büyük bir cami bulunmaktadır. Binalar, açık sarı, açık kahverengi ve pembe renkle boyanmıştır. Kalenin etrafından geçen su mavi renkle, çiçekler parlak kırmızı ile gösterilmiştir. En üstte sağ köşede ise köprü bulunmaktadır. Açık kompozisyonun olduğu, gerçekçi anlayışla, şehrin topografik özelliğini gösteren minyatürde çizgisel anlatım görülmektedir (Resim 22).

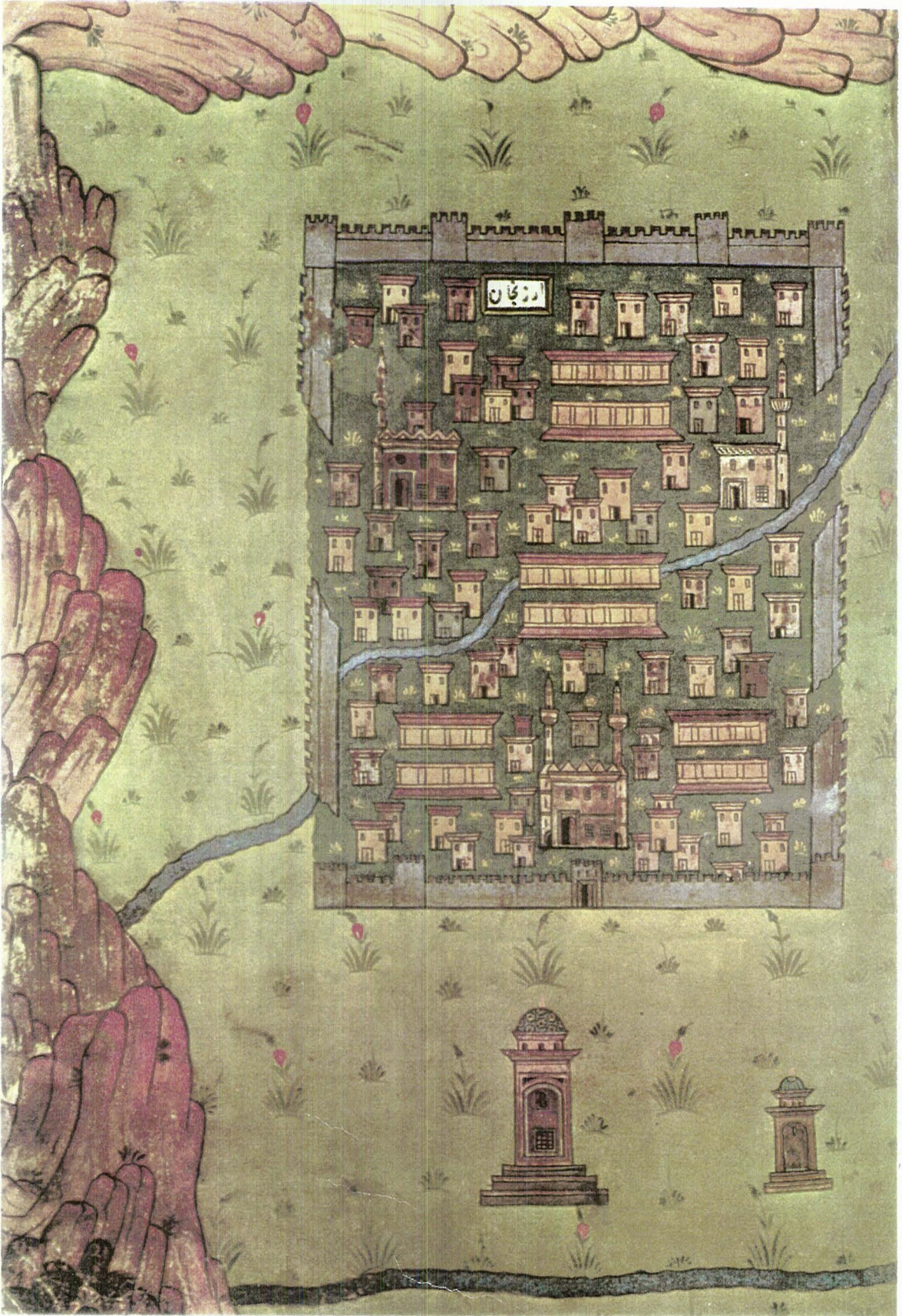

Resim 22: Sivas. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 20 a)

ERZİNCAN

(22 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Nasûh'un ilk resmettiği Doğu Anadolu şehri olan Erzincan şehrinin etrafı surlarla çevrilidir. İrili ufaklı binaların yer aldığı minyatürde camiler ve resmi binalar büyük olarak gösterilmiştir. Camilerin Kurşunlu ve Ulu Camii olduğu tahmin edilmektedir. Binalar parlak sarı ve açık kahverengiyle renklendirilmiş olup çizgisel anlatım vardır. Şehrin üç tarafı dağlık araziyle kaplı olup sarı ve kahverengi olarak, çizgisel anlatımla gösterilmiştir. Arazi açık yeşille, kale içi koyu yeşille, şehrin içinden geçen su yolu maviyle renklendirilmiştir. Çiçeklerde yine parlak kırmızı renkler görülmektedir. Minyatürün altında yer alan iki yapı Kümbet ve Bey Hamamı'dır. Kubbelerden birisinde çizgisel motifler göze çarpar. Şehrin özelliğini gösteren minyatür, gerçekçi anlayışla çizilmiştir (Resim 23).

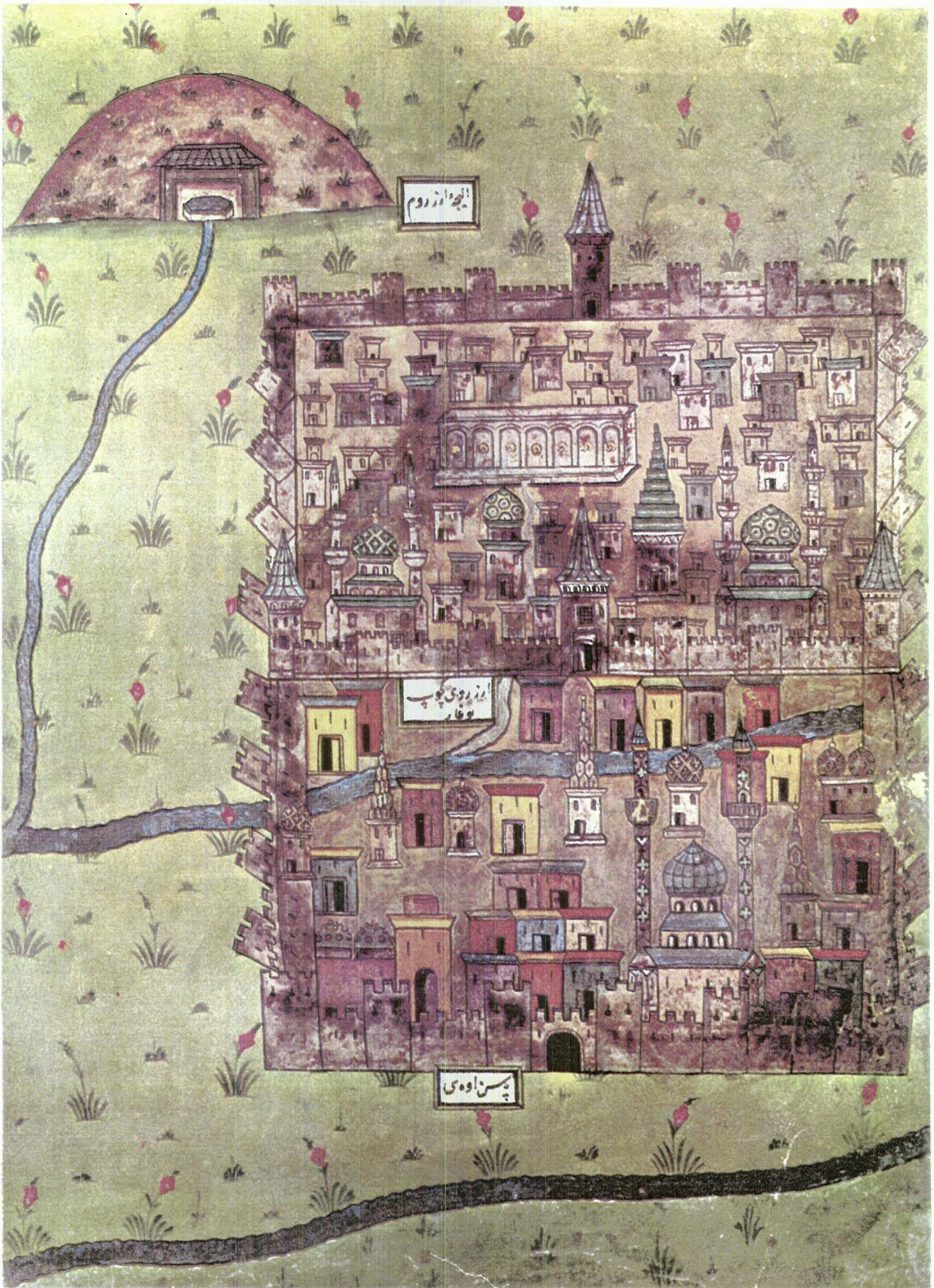

Resim 23: Erzincan. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.22 a)

ERZURUM

(23 b sayılı varakta yer alan minyatür):

Erzincan'a göre daha büyük olduğu görülen minyatürde, minare ve kubbeleriyle son derece süslü gösterilen binalardan daha büyük yapıların Yakutiye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese olduğu tahmin edilmektedir. Binalar, çizgisel üslûpta olup parlak olarak sarılar, kırmızılar ve turuncularla renklendirilmiştir. Mavilerin çokça yer aldığı, kubbelerin çizgisel motiflerle süslendiği görülmektedir. Şehrin etrafı surlarla çevrili olup dikdörtgen bir plan göstermektedir. Kale içindeki zeminin kahverengi ile arazi zemininin açık yeşille renklendirildiği minyatürün sol üst tarafında Erzurum Ilıcası, sur dışında Pasin Ovası, şehrin içinden geçen Boğaz ve Karasu'nun kolları görülmektedir. Yine çiçekler parlak kırmızıyla renklendirilmiştir. Kümbet'in önünde ve minyatürün alt tarafında açık yeşille gösterilmiş zemine koyu yeşille tonlamalar yapıldığı dikkat çekmektedir (Resim 24).

Resim 24: Erzurum. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 23 b)

TEBRİZ

(27 b- 28 a sayılı varakta yer alan minyatür):

İki yaprakta yer alan, Tebriz'i gösteren minyatürde zemin kirli sarıyla gösterilmiştir. Koyu kahverengilerle tonlamalar yapılmıştır. Şehrin etrafı duvarla çevrili olup, duvarların içinde sıra sıra uzun ağaçlar yer almaktadır. Minyatürün sol tarafında (28 a) sayılı yaprakta, duvarlarla nehrin arasında kalan kısmında, biri büyük diğeri küçük dikdörtgen planlı, duvarlarla çevrili, içinde çiçek açmış ağaçların bulunduğu bahçeler ve süslü mimari yapılar dikkati çekmektedir. Duvarlar ve binaların bir kısmı kırmızı, bahçeler yeşil ve tonlarıyla renklendirilmiştir. İki büyük bahçenin ortasında yer alan büyük bir cami görülmektedir. Caminin önünden geçen nehrin bir kolu ana nehre bağlanıp, oradan uzanarak şehrin içinden geçmektedir. Mavi renkle gösterilen ana nehrin üzerinde beş tane köprü, şehrin dışına rastlayan kısmında ise daha büyük bir köprü görülmektedir. Minyatürün sağ tarafında (27 b) sayılı yaprağında gösterilen kısmında ise, irili ufaklı yapılar arasında cami ve resmi binaların büyük gösterildiği, parlak yeşil, kırmızı, pembe renklerin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bu minyatürde görülen tavşanlar, geyikler, karacalar hareket halinde ve gerçekçi olarak, detaylarıyla gösterilmiştir. Kuru ağaçların yanı sıra, uzun yeşil ağaçların ve tonlamalarla belirtilen tepelerin bulunduğu arazi bize iklim ve bitki örtüsü hakkında bir fikir vermektedir (Resim 25).

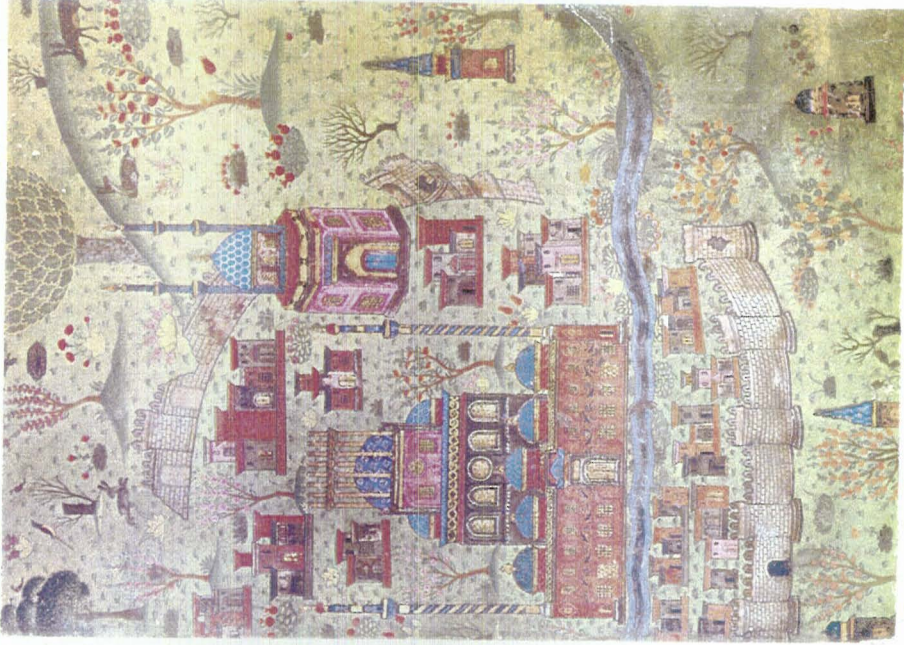
Resim 25: Tebriz. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.27 b - 28 a)

SULTANİYE

(31 b - 32 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Sultaniye'yi gösteren minyatür, parlak ve canlı renkleri, son derece süslü binaları, hayvanları ve bitki örtüsüyle göze çarpmaktadır. Sağ yaprakta gösterilen (31 b) sayılı minyatürde iki büyük cami yer almaktadır. Alt taraftaki en büyük caminin önünden nehir geçmektedir. Şehrin etrafında yer yer yıkılmış surlar, içinde ve dışında irili ufaklı binalar görülmektedir. Açık yeşil renkle gösterilen arazinin her yeri ağaç ve bitki kümeleriyle doludur. Geyiklerin, kuşların, tavşanların detaylı olarak çizildiği arazinin irili ufaklı tepelerinin koyu yeşille gösterildiği gözlemlenmektedir. Parlak kırmızı, mavi, pembe, sarı, turuncu, yeşil renkler çok güzel bir uyum halindedir. Cami kubbeleri, minareleri ve büyük caminin ön yüzü süslemelerle kaplıdır. Kubbelere mavi ve tonlarıyla renklendirilmiştir. Ağaçlardaki ve bitki kümelerindeki çiçekler parlak sarı, kırmızı, turuncu ve pembe renklerle gösterilmiştir. Dikkati çeken diğer bir şeyde, meyva ağaçlarına, lalelere ve karanfillere yer verilmiş olmasıdır. Sol üst köşede yer alan ağaçtaki tonlama ona boyut kazandırmıştır. Yine üstte yer alan diğer bir ağaç ise çizgisel olarak gösterilmiş, birim tekrarlarından oluşmuştur.

Sol yaprakta (32 a) gösterilen minyatürde üstten ve yandan görüntünün yer aldığı, parlak renklerin kullanıldığı, tonlamalarla irili ufaklı tepelerin gösterildiği şehrin devamı anlatılmaktadır. Surların ortasında yer alan ve çok büyük olan cami pembe, sarı, mavi, turuncu ve kırmızıyla renklendirilmiş olup yine süslemeler görülmektedir. Caminin etrafında irili ufaklı binalar yer almıştır. Bütün özellikleriyle yansıtılan caminin yanından geçerek ikiye ayrılan ve tekrar yukarıda birleşen su, alt tarafta da görülmektedir. Mavi ve tonlarıyla gösterilen suyun iki tarafında bitki kümeleri ve ağaçlar yandan ve üstten görünüşleriyle yer almaktadır. Geyik, karaca, kuş ve tavşanlara ek olarak bu kısımda kaplan ve tilkiye de rastlanmaktadır. Nehrin üzerinde köprüler, surların dışında da yapılar görülmektedir. Birim tekrarıyla gösterilen bitki kümeleri ve ağaçların çokluğuyla, canlı renklerin birbirlerine olan uyumuyla, şehrin tüm özelliklerinin gerçekçi olarak yansıtıldığı topografik bir minyatürdür (Resim 26).

Resim 26: Sultaniye. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 31 b - 32 a)

BİTLİS

(100 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Bu minyatürde yer alan yüksek dağlar, şehri ikiye bölmüştür. Üst bölümde yer alan etrafı surlarla çevrili şehirde, Şerefhan Külliyesi ve Ulu Camii görülmektedir. Binalarda parlak renkler kullanılmıştır. Dikkat çeken bir diğer özelliği de, binaların arka arkaya çizilmesi plan farkı yaratmış, perspektif bir anlatım getirmiştir. Surların hemen üstünde yer alan iki ağaç leke halinde, onun üstünde yer alan Bitlis Çayı'nın kenarındaki diğer dört ağaç birim tekrarıyla ve çizgisel olarak ifade edilmiştir. Parlak pembe ve koyu yeşillerle, tonlamalar ve hareketli çizgilerle gösterilen dağlık arazinin çevrelediği, alt kısımda bulunan şehrin diğer bölümü, üst bölümdeki şehre tahta bir köprüyle bağlanmaktadır. Şehrin zemini açık yeşil renkle, şehrin içinde geçen Bitlis Çayı da açikmavi renkle gösterilmiştir. Parlak turuncu, kırmızı, pembe, mavi, kahverengiyle gösterilen binalarda çizgisel anlatım vardır. Bazı yerlerde renklerin yüzeysel olarak, bazı yerlerdeki renklerin tonlamalarla verildiği, dağlar üzerindeki bitki kümelerinin hem lekesel, hem çizgisel olarak gösterildiği topografik, gerçekçi anlatımın olduğu minyatürdür (Resim 27).

Resim 27: Bitlis. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 100 a)

VEYSEL KARANÎ

(101 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Bitlis çayının geçtiği derin bir vadi, çayın üzerinde iki köprü ve kenarında birim tekrarlarıyla çizgisel olarak gösterilen çam ve top şeklindeki ağaçlar yer almaktadır. Bitlis çayı, açık mavi ve tonlarıyla gösterilmiş, minyatürün altından başlayıp yukarı doğru kıvrılarak uzanmaktadır. Alt kısımda çayın kenarında Veysel Karanî Türbe ve Camii görülmektedir. Perspektif bir anlatımın göze çarptığı türbe ve caminin kubbeleri de açık mavi renkle gösterilmiştir. Açık yeşil zeminde görülen iki büyük bitki kümesi çizgisel olarak anlatılmış, çayın iki tarafında görülen hareketli çizgilerle anlatılan dağlık bölgelerde açık pembe, mavi ve kahverengi renkler kullanılmıştır. Tonlamalar burada da görülmektedir. Diğer minyatürlerinde görülen açık kompozisyon, gerçekçi ve çizgisel anlatımın olduğu topografik bir minyatürdür (Resim 28).

Resim 28: Veysel Karanî. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-ı adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 101 a)

DİYARBAKIR

(102 a sayılı varakta yer alan minyatür):

Nasûh, Diyarbakır şehrini son derece gerçekçi bir anlayışla göstermiştir. Meşhur Diyarbakır surları şehri çevrelemekte, sol alt köşede de içkale yer almaktadır. Şehirde görülen büyük yapılardan bazılarının Ulu Camii, Hz.Ömer, Nebi, Safâ ve Şeyh Matar Camiileri, çeşitli mescid ve medreselere ait oldukları söylenebilir. Parlak kırmızılarının kullanıldığı yapıların kubbe ve çatıları mavi renkle gösterilmiştir. Pembe ve az olarak kahverengilere de yer verilen binaların oluşturduğu şehrin zemini, parlak bir yeşille boyanmıştır. Sağ tarafta, minyatürün altında mavi renkle gösterilen Dicle Nehri yer almaktadır. Surların etrafında meyva ağaçları ve çiçek açmış bitki kümeleri görülmektedir. Çiçekler ve meyvalar parlak kırmızı renkle boyanmış, bitki kümeleri çizgisel üslûpla anlatılmıştır (Resim 29).

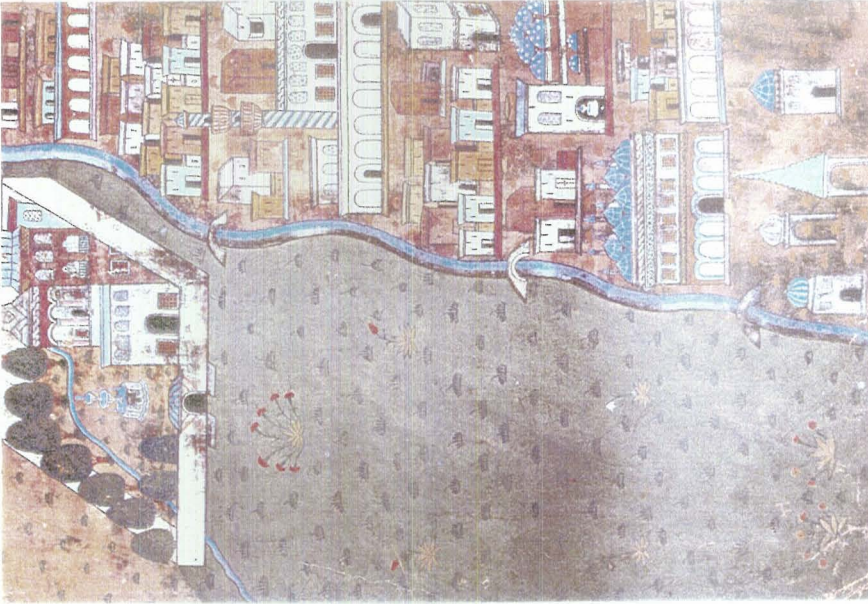
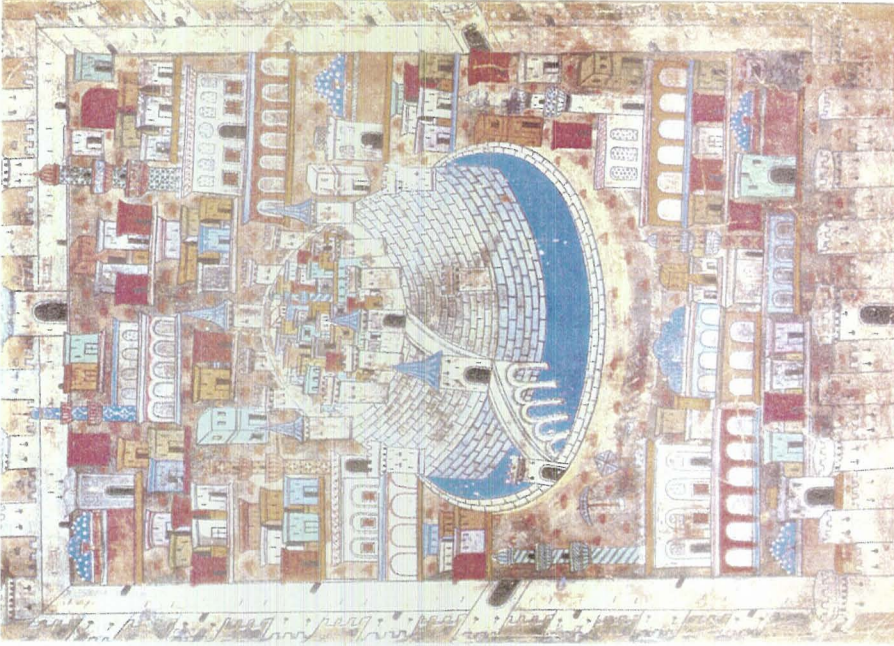
Resim 29: Diyarbakır. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-ı adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.102 a)

HALEB

(105 b - 106 a sayılı varakta yer alan minyatür):

İki varakta yer alan Tebriz'i gösteren minyatürden (105 b) sayılı varak kısmında, dikdörtgen plan gösteren şehrin etrafı surlarla çevrilmiştir. Parlak kırmızılar, turuncular, maviler, yeşillerle gösterilen irili ufaklı binalar göze çarpmaktadır. Yine çizgisel anlatım ön plandadır. Camiler diğer yapılara göre büyük gösterilerek minarelerinde ve birkaç yapının çatılarında süslemeler görülmektedir. Tam merkezde, etrafında parlak mavi renkle gösterilmiş su kanalının olduğu, duvarları oldukça yüksek, tepelerinde sivri çatıların olduğu kuleler olan kale yükselmektedir. İçinde irili ufaklı yapıların görüldüğü kale, büyük bir köprü ile şehre bağlanmaktadır. Dikkat çeken diğer bir şey de, köprü ayakları, kale ve sur kapıları, bina kapıları kemer şeklindedir. Zemin açık ve koyu kahverengilerle gösterilmiştir. Bitki örtüsü yok denecek kadar azdır ve çizgisel olarak kahverengilerle belirtilmiştir. Binalar üstten ve yandan görülmüş, bazılarında ise arka arkaya çizilerek perspektif bir anlatım yaratılmıştır.

106 a sayılı varak kısmında yer alan minyatürün sağ tarafında boydan boya binalar yer almaktadır. Sol taraf arazi ile kaplı olup, yalnızca sol üst tarafta duvarları beyazla gösterilmiş bahçe bulunmaktadır. Bahçenin içinde tonlamalarla boyut verilmiş ağaçlar, ortada bir şadırvan, sağ tarafta ise birkaç bina görülmektedir. Mavi renkle gösterilen su bahçede ağaçların önünden dolanarak, dışarı uzanmaktadır. Arazi kahverengiye yakın kirli bir yeşille boyanmıştır. Üzerinde karanfiller ve lalelerin canlı kırmızılarla gösterildiği, ot kümelerinin bulunduğu arazi ile binaların arasından su geçmektedir. Mavi ve koyu kahverengi ile gösterilmiş su üzerinde üç tane köprü görülmektedir. Bu kısımdaki binalarda da kemerli kapılar ve sütunlar dikkat çekmektedir (Resim 30).

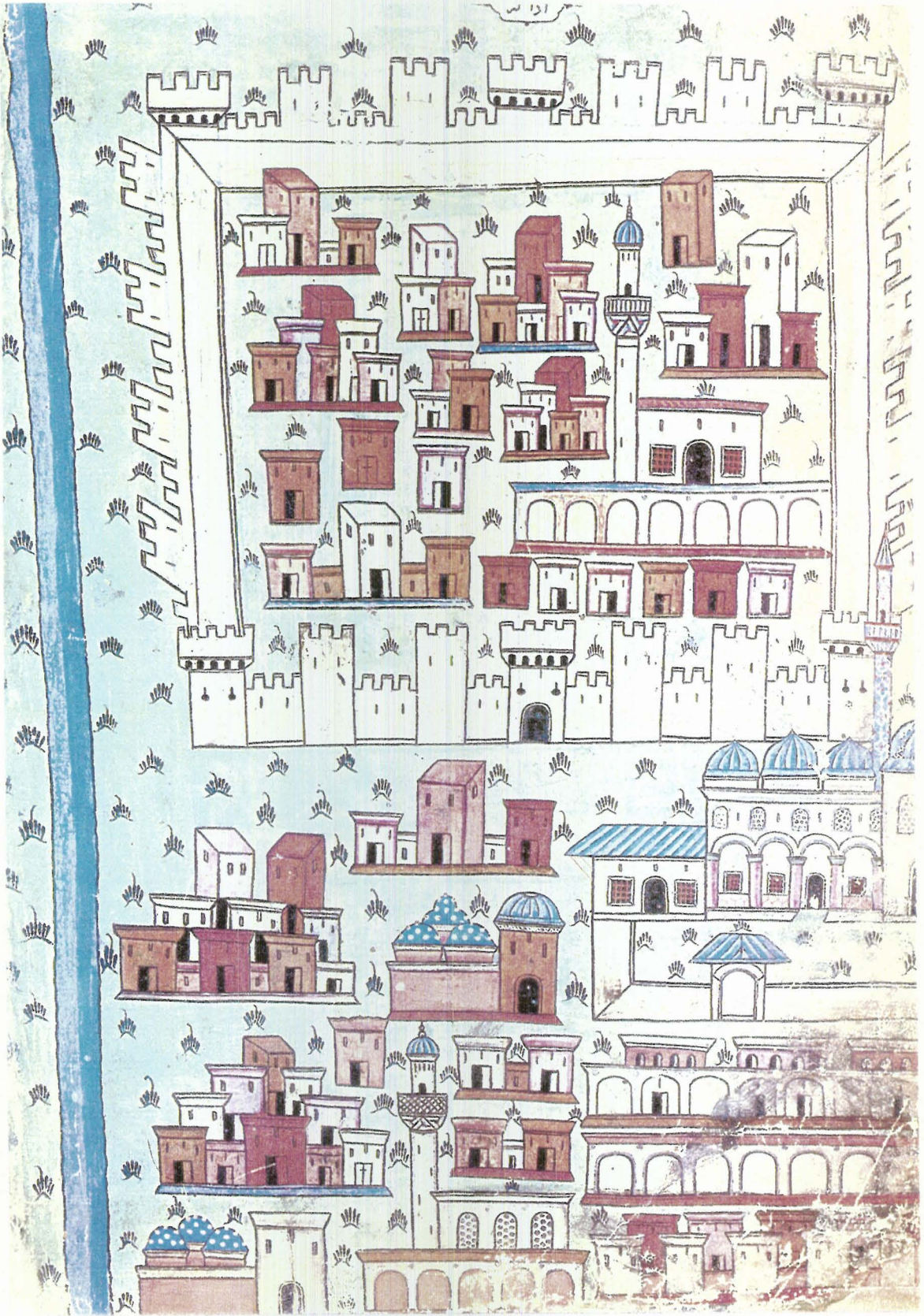

Resim 30: Haleb. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-ı adlı eserinden bir minyattır. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.105 b - 106 a)

ADANA

(108 b sayılı varakta yer alan minyatür):

Pastel renklerin ağırlıklı olduğu minyatürün üst kısmında kare plan gösteren surlarla çevrili cami ve binalar yer almaktadır. Minyatürün alt kısmında ise yine camiler, türbeler ve binalar görülmektedir. Minyatürün sol yanından dümdüz uzanan mavi renkle gösterilmiş nehir geçmektedir. Minyatürde kemerli kapı ve sütunlar görülmektedir. Mavi, pembe, kahverengi ve tonlarıyla binaların yarısı renklendirilmiştir. Ayrıca çatılarda, sütunlarda, binaların bazılarında ve nehirde tonlamalar yapılmıştır. Ortada sağ tarafta görülen caminin minaresinde süslemeler yer almaktadır. Çok açık yeşille gösterilen zeminin üzerinde şematik olarak gösterilmiş otlar, bize yönenin iklimi hakkında da fikir vermektedir. Üstten ve önden gösterilen binaların bazılarının arka arkaya bindirilerek çizilmesi sadece o kısımlarda perspektif bir anlatım göstermektedir. Genel olarak çizgisel üslûpta, gerçekçi anlayışla çizilmiş, harita özelliği olan bir minyatürdür. (Resim 31).

Resim 31: Adana. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-ı adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.108 b)

ESKİŞEHİR

(109 b sayılı yarakta yer alan minyatür):

Bu minyatürde perspektif bir anlatım görülmektedir. Bu anlatıma uymayan cami sağ üst tarafta yer almaktadır. Canlı renkler, uyum içinde gösterilmiştir. Çizgisel üslûbun yanı sıra, tonlamalarında yapıldığı görülmektedir. Özellikle çatılardaki ve ağaçlardaki tonlamalar onlara boyut kazandırmaktadır. Minyatürün üst tarafında bir yay şeklinde uzanan duvar, ortada da mavi renkle gösterilmiş Porsuk Çayı görülmektedir. Duvarın iç tarafında çiçek açmış ağaçlar, onların altında da camiler, türbe, mescid gibi dini yapılar ve az sayıda sivil binalar yer almaktadır. Açık yeşille gösterilen zeminde otlar yeşil ve turuncu renklerle gösterilmiştir. Binalarda kullanılan parlak kırmızılar ve turuncuların yanı sıra maviler, pembeler, yeşiller ve kahverengiler uyum içinde kullanılarak bütünlük sağlanmıştır. Topografik, gerçeğe dayalı, çizgisel üslûbun görüldüğü, canlı renklerin kullanıldığı bir minyatürdür (Resim 32).

Resim 32: Eskişehir. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-ı adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.109 b)

SONUÇ

İslâmiyet'ten önce Orta-Asya'da, Uygur Türkleri tarafından ortaya konan minyatür sanatı, İslâmiyetten sonra da durmamış, sonradan Selçuklular aracılığı ile İslâm Minyatür Sanatı'na kaynak olmuştur. Anadolu Selçukluları, Türk Minyatür Sanatı geleneğini geliştirerek Anadolu'ya getirmişlerdir.

Erken dönem Osmanlı devri Türk Minyatür Sanatı'nda İslâm minyatür okullarının etkisi görülmüştür. Fatih'le gelişme imkanı bulan Osmanlı Türk Minyatürü, XVI. yüzyıl Kanunî zamanında tam bir olgunluğa ulaşmıştır. Bu dönem, Osmanlı resminin ana karakterinin belirlendiği, tarihsel konulu yazmalardan örnekler verildiği, başka bir deyişle Türk Minyatür Sanatı'nın benliğini kazandığı dönemdir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise Osmanlı Türk Minyatür Sanatı'nın tüm yabancı etkilerden arınmış, kendine özgü, gerçekçi yaklaşımla, topografik anlayışla konu ve doğayı ele alarak, İslâm okullarında rastlanmayan kesin bir üslûba yöneldiği görülmektedir. Minyatür Sanatı'nın Klasik Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde tarihi konulu yazmaların bir grubu seferleri konu almıştır. Bu eserler Matrakçı Nasûh tarafından yazılarak, resimlendirilmiştir.

Matrakçı Nasûh, kendine özgü üslûbu ve renkleri ile Osmanlı Minyatür Sanatı'nda çok seçkin bir yer almıştır. Nasûh, konuya ve desene hakim, çevre özelliklerinin aslına uygun, insan figürünün yer almadığı, gerçeğe dayalı bir

haritacılığın uygulandığı eserleriyle kendinden sonrakilere yol açmış, örnek olmuş bir minyatür sanatçımızdır.

Matrakçı Nasûh'un eserleri sanat değerlerinin yanı sıra, belgesel değerleri çok büyük, aynı zamanda bir "şehircilik merakı"nın da ürünleridir.

Osmanlı minyatür sanatçılarının çizdikleri, Nasûh'un eserlerinde de görülen gerçeğe dayalı minyatürler, günümüze kadar gelen birer tarihi belge değerindedirler. Bu minyatürler, dönemin tarihi bilgilerinin, örf, adet, gelenek ve göreneklerinin, giyim ve kuşamlarının bilinmesine ışık tutarak katkıda bulunurlar. Türk Minyatür sanatı çizgide, renkte, konu ve kompozisyonda kendine has özellikleriyle, teknik bakımından olmasa da görsel anlatım bakımından grafiksel anlatımı da içermektedir.

Yukarıda tüm anlatılanlar, Türk Resim Sanatı'nın minyatürle başlamış olduğunu göstermektedir.

Türk Resim Sanatının başlangıcı olarak kabul edilen Minyatür Sanatı, günümüzde uygulama alanı yok denecek kadar azalmış, yerini Batı'ya dönük resim sanatı almıştır.

Araştırmalar sonucu, Türk Resim Sanatı'nın başlangıcı olarak kabul edilen Minyatür Sanatı, günümüzde yok denecek kadar azalmış, yerini Batı'ya dönük resim sanatı almıştır.

RESİM DİZİNİ

Sayfa No

Resim 1	Emir Hüsrev Dehlevi'nin Hamse'sinden bir minyatür: Behram Gur beyaz köşkte. 1498 tarihli (Topkapı Sarayı Müzesi, H.799)	9
Resim 2	Padişah ve Derviş. "Mantık at-Tayr", 921/1551 tarihli (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi E.H.1512, 129 b-130 a)	10
Resim 3	Süleymannâme. Arifî, 1558. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1517; v. 360 a)	12
Resim 4	Nigari'nin Kanunî Sultan Süleyman'ı tasvir eden minyatürü. XVI. yüzyıl. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.2134)	14
Resim 5	Matrakçı Nasûh'un tarihi Sultan Bayezid adlı eserinden Osmanlı donanmasına ait gemileri tasvir eden minyatürü (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 1272)	15

Resim 6	Bağdad şehri. Matrakçı Nasûh. Beyan-ı Menazil-i Seferi Irakeyn. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T. 5964, v.47 b-48 a)	16
Resim 7	Mescid-i Nebi. Şehr-i Şeceret el İman ve İhya el-Hacc, Kurret el-Uygun, 1540-45 yıllarına tarihlenebilir. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, A.3547, R.917, H.1812, v. 86 a)	17
Resim 8	Hünernâme adlı eserden Topkapı Sarayı'nın bahçesini gösteren minyatür. Nakkaş Osman. (Topkapı Sarayı Müzesi, H.1523, 1524)	20
Resim 9	Surnâme adlı eserden sünnet düğünü şenliklerini anlatan bir minyatür. Nakkaş Osman. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H, 1344)	21
Resim 10	Hazreti Muhammed'in Miraç yolculuğuna başlaması. Siyer-i Nebi III, 1003/1594-95 tarihli (New York Public Library, Spencer Collection, 5 a)	22
Resim 11	Fetihnâme Egri. Nakkaş Hasan, 1598 yıllarına tarihlenebilir. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1609, v 68 b-69 a)	23
Resim 12	Kal'a-i Tata. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.113 b)	40
Resim 13	Estergon Kalesi. Matrakçı Nasuh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.90 b)	42
Resim 14	Cenova'dan manzara. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v. 32 b-33 a)	44

Resim 15	Nis Kalesi. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.27 b - 28 a)	46
Resim 16	Marsilya şehri. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v 24 b - 25 a)	48
Resim 17	Toulon. Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v 22 b - 23 a)	50
Resim 18	Kal'a-i İntib (Antibes). Matrakçı Nasûh'un Süleymannâme adlı eserinden bir minyatür. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H.1608, v.20 b - 21 a)	52
Resim 19	Kanunî'nin 1533-1536 Irâkeyn Seferi Menzilleri	53
Resim 20	İstanbul ve Galata. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.8 b - 9 a)	55
Resim 21	Kayseri. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.18 b)	57
Resim 22	Sivas. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 20 a)	59
Resim 23	Erzincan. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.22 a)	61

Resim 24	Erzurum. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 23 b)	63
Resim 25	Tebriz. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.27 b - 28 a)	65
Resim 26	Sultaniye. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 31 b - 32 a)	67
Resim 27	Bitlis. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 100 a)	69
Resim 28	Veysel Karanî. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v. 101 a)	71
Resim 29	Diyarbakır. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.102 a)	73
Resim 30	Haleb. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.105 b - 106 a)	75
Resim 31	Adana. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn-i adlı eserinden bir minyatür. (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No.T.5964, v.108 b)	77

- esim 32 Eskişehir. Matrakçı Nasûh'un Beyân-ı Menâzil-i
Sefer-i Irâkeyn-ı adlı eserinden bir minyatür.
(İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi,
No.T.5964, v.109 b) 79

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- BİNARK İsmet : Eski Kitapçılık Sanatlarımız, Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Yayınları, Ankara, 1975.
- CEZAR Yavuz : “16.yy’da Osmanlı Devleti’nin Sosyo-Ekonomik Tarihi ve Mimar Sinan”, TARİH VE TOPLUM, C.XI, No.62 (Şubat 1989).
- ÇAĞMAN Filiz x : “Anadolu Türk Minyatürü”, GÖRSEL ANADOLU TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ, Görsel Yayınlar, C.V, İstanbul, 1982.
- KERAMETLİ Can x : “16.yy. Türk Minyatürleri”, ANTİKA, C.VII, No.4 (Temmuz 1985).
- KESKİNER Cahide x : “Minyatür”, SANAT ÇEVRESİ, C.X, No.84 (Ekim 1989).
- ÖNDER Mehmet: : “Kanunî Devri Sanatı”, ANTİKA, C.V, No.28 (Şubat 1987).

- ÖZDOĞAN Cahit : “Türk Minyatür Sanatı”, MİLLÎ EĞİTİM, C.I, No.2 (Temmuz 1980).
- TANINDI Zeren : “Türk Minyatür Sanatı”, BAŞLANGICINDAN BUGÜNE TÜRK SANATI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No.342/45, B.1, Ankara, 1993.
- YURDAYDIN Hüseyin G.: Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara, 1976.
- YURDAYDIN Hüseyin G.: “Kanuni Döneminin Ünlü Silahşör ve Bilim Adamı Matrakçı Nasûh”, SİLAHLI KUVVETLER DERGİSİ, No.268 (Aralık 1978).
- _____ : “Kanunî Sultan Süleyman”, THE’MA LAROUSSE TEMATİK ANSİKLOPEDİ, Milliyet Gazetesi Yayınları, C.I, İstanbul, 1993-1994.
- _____ : “Minyatür Sanatı”, THE’MA LAROUSSE TEMATİK ANSİKLOPEDİ, Milliyet Gazetesi Yayınları, C.VI, İstanbul, 1993-1994.
- _____ : “Süleyman I”, ANA BRITANNICA GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ, C.XX, B.15, İstanbul, 1986.
- _____ : “Türklerde Minyatür Sanatı”, TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ MALÛLLERİ DERGİSİ, C.VIII, No.125 (Ağustos 1970).